

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

**«Формування аксіологічної компетентності учнів шляхом
вивчення історії родини Крушельницьких у контексті
сталінських репресій 1930-х рр.»**

Студентки 2 курсу, групи СОІз-2 м
спеціальності 014 «Середня освіта»
(за предметними спеціальностями)
предметної спеціальності
014.03 «Середня освіта (Історія
та громадянська освіта)»
Кондрат Аліни Василівни

Керівник:
асистент кафедри історії України і
методики викладання історії,
кандидат історичних наук
Савчук Богдан Романович

Рецензент:
доцент кафедри історії України
і методики викладання історії,
кандидат історичних наук
Єгрешій Олег Ігорович

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ 1: ДЖЕРЕЛА, ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ	
РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ 1930-Х РОКІВ	8
1.1 Основні джерела та архівні матеріали щодо родини Крушельницьких.....	8
1.2 Підходи й оцінки в науковій літературі	14
1.3 Політична ситуація в УРСР і початок репресій.....	17
РОЗДІЛ 2: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ	
КРУШЕЛЬНИЦЬКИХ	26
2.1 Походження роду Крушельницьких та їхній внесок у культурне життя	
Галичини.....	26
2.2 Антін Крушельницький: становлення світогляду, педагогічна діяльність та	
сімейне виховання (1878–1927 рр.).....	29
2.3 Еволюція політичних поглядів та радянوفільська діяльність у Галичині	
(1927–1934 рр.).....	37
РОЗДІЛ 3: РАДЯНСЬКІ РЕПРЕСІЇ РОДИНИ КРУШЕЛЬНИЦЬКИХ ТА ЇХНІ	
НАСЛІДКИ.....	41
3.1 Причини і механізми репресій щодо родини Крушельницьких	41
3.2 Затримання, допити та судові процеси над членами родини	44
3.3 Вплив репресій на родину Крушельницьких і відновлення пам’яті	50
РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА	
ПРИКЛАДІ РОДИНИ КРУШЕЛЬНИЦЬКИХ.....	59
4.1. Поняття, структура та критерії аксіологічної компетентності в шкільній	
історичній освіті.....	59

4.2. Потенціал прикладу родини Крушельницьких для ціннісного осмислення радянських репресій.....	67
4.3. Проєктування навчальних завдань і оцінювання аксіологічних результатів	70
РОЗДІЛ 5: МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА ПРИКЛАДІ РОДИНИ КРУШЕЛЬНИЦЬКИХ	
5.1 Стратегії інтеграції теми родини Крушельницьких у освітній процес	76
5.2 Проєктування навчально-методичного інструментарію та оцінювання аксіологічних результатів	83
5.3 Методика роботи з історичними джерелами як інструмент формування ціннісних орієнтирів	87
ВИСНОВКИ	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96
ДОДАТКИ.....	104

ВСТУП

Суспільно-політичні трансформації в Україні актуалізують проблему формування ціннісних орієнтирів молоді в системі загальної середньої освіти (ЗЗСО). В умовах сучасних викликів особливого значення набуває виховання аксіологічної компетентності учнів – здатності до усвідомленого вибору ціннісних установок, що ґрунтуються на національній гідності та історичній пам'яті. Одним із важливих підґрунть для такого процесу є вивчення трагічних сторінок історії XX століття, зокрема періоду радянських репресій 1930-х років.

Історичний контекст дослідження визначається масштабами сталінського тоталітарного терору, спрямованого на знищення української інтелектуальної та культурної еліти. Прикладом руйнування духовного потенціалу нації виступає доля родини Крушельницьких – педагогів, письменників та громадських діячів, чий життєвий шлях і творчий доробок стали об'єктом цілеспрямованих репресій радянського режиму. Їхня історія не лише відображає механізми функціонування репресивної системи, а й засвідчує зусилля української інтелігенції зі збереження національної ідентичності в умовах тотального тиску.

Педагогічна доцільність звернення до цієї теми зумовлена високим аксіологічним потенціалом мікроісторії родини Крушельницьких. Інтеграція відомостей про їхню діяльність і трагічну долю в освітній процес ЗЗСО сприяє не лише поглибленню знань учнів з історії України, але й розвитку критичного мислення, здатності до емпатії та формуванню стійких морально-етичних переконань. Біографічний матеріал дозволяє трансформувати абстрактні історичні відомості у значущі особистісні смисли, що є важливою передумовою становлення активного й відповідального громадянина.

Актуальність дослідження зумовлена потребою теоретичного обґрунтування та методичного забезпечення процесу формування аксіологічної компетентності

учнів засобами вивчення історії «Розстріляного відродження» на прикладі мікроісторії родини Крушельницьких.

Мета роботи – здійснити історико-біографічний аналіз долі родини Крушельницьких у контексті сталінських репресій та на цій основі обґрунтувати методичні засади формування аксіологічної компетентності учнів у шкільній історичній освіті. Для реалізації означеної мети запропоновано такі завдання:

1. Вивчити та проаналізувати основні джерела й архівні матеріали, що стосуються життя та діяльності родини Крушельницьких.
2. Дослідити історичний контекст радянських репресій 1930-х років, зокрема в УРСР, і його вплив на представників української інтелігенції.
3. Охарактеризувати походження, суспільне становище та внесок родини Крушельницьких у культурне й громадське життя України.
4. Встановити причини, механізми та особливості репресивних дій щодо членів родини Крушельницьких.
5. Оцінити наслідки репресій для родини Крушельницьких та їхнього місця в суспільній пам'яті.
6. Розробити рекомендації для використання теми репресій родини Крушельницьких у освітньому процесі, створивши методичні матеріали для шкільного та позашкільного навчання.

Об'єктом роботи виступають репресії радянського тоталітарного режиму 1930-х років проти української інтелігенції та процес їх вивчення в шкільній історичній освіті.

Предмет дослідження – історія родини Крушельницьких як змістова основа та методичний інструмент формування аксіологічної компетентності учнів у ЗЗСО.

Хронологічні межі охоплюють період від останньої чверті XIX ст. до сьогодення. Нижня межа пов'язана з народженням А. Крушельницького (1878 р.) та початком формування родинних традицій. Верхня межа історичного аналізу обумовлена трагічними подіями 1937 р. та охоплює процес юридичної реабілітації

родини (1958 р.). Методичний аспект роботи стосується сучасного етапу розвитку освіти в Україні та впровадження компетентнісного підходу до вивчення теми репресій у закладах загальної середньої освіти.

Географічні рамки дослідження визначаються місцями проживання та діяльності представників родини Крушельницьких (Східна Галичина, УСРР), а також географією сталінського терору (місця депортацій та розстрілів на півночі СРСР).

Для комплексного розв'язання поставлених завдань у роботі застосовано поєднання загальнонаукових, спеціально-історичних та педагогічних **методів**. Зокрема, методи історичної реконструкції та історико-біографічний підхід дозволили детально відтворити життєвий шлях і громадську діяльність представників родини Крушельницьких, а використання проблемно-хронологічного та історико-порівняльного аналізу уможливило дослідження динаміки радянських репресій у суспільно-політичному контексті 1930-х років. Важливу роль відіграв джерелознавчий аналіз архівних документів, слідчих справ та мемуарної літератури для верифікації фактів і обґрунтування висновків. Водночас, з метою практичної реалізації отриманих результатів в освітньому процесі, було використано методи моделювання та контекстуального аналізу, що лягли в основу розроблених методичних рекомендацій для формування аксіологічної компетентності учнів.

Наукова новизна дослідження. У роботі:

уперше:

- здійснено комплексний аналіз біографії родини Крушельницьких у контексті сталінських репресій з акцентом на їхній педагогічний і культурний внесок;

- обґрунтовано потенціал використання історії цієї родини як інструменту формування аксіологічної компетентності учнів;

удосконалено:

- підходи до інтеграції теми політичних репресій у сучасний шкільний курс історії;

- методику ціннісно орієнтованого навчання через вивчення біографічних матеріалів;

дістали подальшого розвитку:

- дослідження історії української інтелігенції, знищеної радянським режимом;

- педагогічні засади використання історичних персоналій для формування ціннісних орієнтирів молоді.

Практичне значення отриманих визначається можливістю їх впровадження в освітній та культурно-просвітницький простір. Матеріали дослідження можуть слугувати основою для розроблення навчально-методичного забезпечення (посібників, інтегрованих уроків, факультативів), спрямованого на формування аксіологічної компетентності учнів. Окрім того, результати роботи доцільно використовувати в музейній педагогіці при створенні експозицій про родину Крушельницьких, а також у наукових студіях з історії культури та краєзнавства.

Апробація результатів дослідження здійснена під час Всеукраїнської науково-практичної конференції «П'яті Грабовецькі історичні читання» (4 грудня 2025 р.), де основні положення та висновки роботи будуть представлені у формі повідомлення та тез.

Структура роботи: зумовлена його метою, завданнями та логікою наукового викладу. Робота побудована за проблемно-хронологічним та комплексно-аналітичним принципами і складається зі вступу, п'яти розділів, що включають підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний обсяг роботи становить 95 сторінки, загальний – 113 сторінок.

РОЗДІЛ 1: ДЖЕРЕЛА, ІСТОРІОГРАФІЯ ТА ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ РАДЯНСЬКИХ РЕПРЕСІЙ 1930-Х РОКІВ

1.1 Основні джерела та архівні матеріали щодо родини Крушельницьких

Дослідження історії родини Крушельницьких спирається на різнотипні джерела, серед яких провідне місце займають архівні матеріали, що забезпечують найвищий рівень достовірності відомостей. Передусім це документи Центрального державного історичного архіву України у Львові, де зберігаються неопубліковані справи, пов'язані з педагогічною, культурно-освітньою та громадською діяльністю Антіна Крушельницького та членів його родини. У цих фондах представлені службові звіти, офіційне листування, характеристики, документи освітніх установ, у яких вони працювали, а також матеріали, що відображають суспільно-політичний контекст початку ХХ ст. Саме ці джерела дають можливість реконструювати умови праці, напрями діяльності та реальні обставини, за яких формувався світогляд родини Крушельницьких.

Важливим доповненням до архівних документів виступають опубліковані звіти навчальних закладів, мемуарні матеріали, преса міжвоєнного періоду та наукові дослідження сучасних авторів. Звіти шкіл, у яких працював Антін Крушельницький, містять дані про його педагогічні методи, участь у громадському житті й професійну активність, що дозволяє простежити його внесок у розвиток української освіти. Матеріали періодичних видань, зокрема газети «Діло», а також праці І. Зуляка й інші сучасні історіографічні студії дають змогу відтворити суспільний резонанс навколо діяльності родини та оцінити масштаби репресивної політики радянської влади щодо української інтелігенції. Зокрема, за повідомленнями газети «Діло», упродовж 1926 р. А. Крушельницький обіймав посаду директора єврейської гімназії рабина Х. Шапіри в м. Коломиї, що засвідчує його активну участь в освітньому та культурному житті міжвоєнного періоду [8, с. 91].

Матеріали, необхідні для комплексного дослідження діяльності членів родини Крушельницьких та українського культурно-освітнього середовища першої половини XX століття, переважно зберігаються у центральних державних архівах України. Зокрема, Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України) містить значний масив документів міністерств і урядових структур, що дозволяє відтворити адміністративні та політичні обставини доби. У фондах архіву представлені повідомлення, матеріали міністерств, журнальні публікації та документи, пов'язані з освітніми й культурними процесами в Українській Державі [1]. Ці джерела дають можливість простежити державну політику у сфері культури, умови функціонування інтелігенції та загальний суспільний контекст, у якому діяли представники родини. Важливе місце в джерельній базі посідає також комплекс матеріалів із фонду 361 Центрального державного історичного архіву України у Львові – «Крушельницький Антін, письменник, журналіст, літературний критик, педагог, громадсько-політичний діяч, редактор журналів “Нові шляхи” і “Критика” у Львові. 1878–1937 рр.». Фонд налічує 292 справи, а дев'ята підгрупа спеціально присвячена матеріалам про родину Крушельницьких, що дає змогу простежити як їхню громадську діяльність, так і інтелектуальну працю та щоденне життя [8. с. 33].

У фонді представлено значний масив документів, що висвітлюють діяльність Марії Крушельницької, зокрема статuti товариств «Вільна громада» та «Університет людовий ім. Т. Шевченка», її щоденник і неопубліковане листування з чоловіком Антоном та дітьми Володимиром, Іваном і Тарасом. Зберігаються також листи Володимири до родини, запрошення від товариств, редакцій і гуртків, які відображають широку мережу комунікацій. Спадщина Івана Крушельницького представлена його рукописними статтями, мистецтвознавчими й історичними нарисами, текстами виступів та навчальними програмами з малювання для початкової школи, доповненими матеріалами майново-господарського характеру. Документи Галини Левицької включають статтю «Франц Шуберт» і листування з

членами родини, спадщина Богдана Крушельницького - оповідання «Zwycię żyłemu» та листи до близьких, а Тараса - повість «Бонза» й оповідання «На дикім Заході». Матеріали про Остапа та Володимира Крушельницьких містять листи, свідоцтва, посвідчення й інші офіційні документи, що дозволяє простежити їхній життєвий шлях та соціокультурне середовище формування. Загалом ці джерела вирізняються високою інформативністю: вони відтворюють інтелектуальну атмосферу родини, окреслюють її культурні, професійні та громадські зв'язки, а також дозволяють глибше зрозуміти соціокультурні орієнтири галицької інтелігенції першої половини XX століття.

У сукупності архівні матеріали ЦДАВО та ЦДІАЛ України формують цілісну доказову базу, яка дозволяє проводити аргументоване наукове дослідження, реконструювати культурні й суспільні процеси доби та оцінити становище української інтелігенції в умовах політичного тиску [2].

У матеріалах Галузевого державного архіву СБУ зберігається значний корпус документів кримінальної справи проти А. та Ю. Крушельницьких, що включає постанови про «злочинну діяльність», ухвали щодо обрання запобіжних заходів, ордери на арешт і обшук, протоколи особистих обшуків, протоколи допитів обвинувачених і свідків, а також витяги з додаткових допитів і службові довідки [3]. Сукупність цих документів дозволяє простежити, як формувалася обвинувальна база, які методи застосовувалися під час слідства та яким чином створювалися «докази» провини.

Важливою складовою справи є рішення виїзної сесії військової колегії Верховного Суду СРСР, обвинувальний висновок і подальші постанови щодо перегляду вироку, зокрема рішення 1957 р. про його скасування у зв'язку з відсутністю складу злочину. Ці матеріали демонструють характерні риси функціонування радянської репресивної системи, серед яких формальність слідчих процедур, заздалегідь визначений характер вироків та широке використання примусу.

Архівні документи відіграють ключову роль у дослідженні історії родини Крушельницьких, оскільки саме вони дають можливість відтворити їхній життєвий шлях, суспільну активність та окреслити умови, у яких формувалася їхня доля. Завдяки таким матеріалам стає можливим простежити, як суспільно-політичні процеси та репресивна політика радянської влади впливали на представників української культурної еліти. Офіційна документація становить фундаментальну групу джерел для аналізу обставин переслідування родини Крушельницьких, адже вона була укладена державними структурами й органами примусу, що дозволяє простежити правові, адміністративні та процедурні механізми функціонування радянського режиму. Саме такі документи розкривають логіку роботи репресивного апарату, формальні підстави затримань представників інтелігенції та нормативно-правові засади, які створювали можливість для масових політичних переслідувань.

Ордери на арешт були ключовими документами початкового етапу радянських репресій. Вони містили формальні звинувачення у контрреволюційній діяльності, антирадянській пропаганді або шпигунстві та нерідко відображали заздалегідь сконструйовану ідеологічну версію подій, незалежно від реальних фактів. Показовим є матеріал з ГДА СБУ справа 44987-ФП із фонду 6 «Кримінальні справи на реабілітованих осіб» («Дело по обвинению Крушельницкого А. В. и др.»), яка включає ордери на арешт, постанову про «злочинну діяльність», протоколи обшуків і допитів, свідчення, обвинувальний висновок, вирок колегії Верховного Суду СРСР від 28 березня 1935 р. та пізніше рішення про його відміну (19 жовтня 1957 р.). Сукупність цих документів дозволяє простежити, як культурна й громадська активність могла інтерпретуватися як загроза державній безпеці та використовуватися як підстава для репресивних заходів [10, с. 27–28].

Протоколи слідчих органів становлять одну з найінформативніших груп джерел, що дозволяють реконструювати механізми роботи радянського репресивного апарату. Вони містять записи допитів, свідчення підозрюваних і

свідків, а також слідчі висновки, які лягали в основу обвинувачень. Значна частина таких документів відображає практику отримання «зізнань» шляхом фізичного та психологічного тиску, що свідчить про системний характер фальсифікації доказів. На основі цих матеріалів можна простежити формування типових обвинувачень проти представників української інтелігенції, зокрема членів родини Крушельницьких, а також зрозуміти логіку створення штучної доказової бази, яка виправдовувала діяльність каральних органів.

Судові вироки, як завершальний етап репресивного процесу, фіксують офіційні рішення радянських судових інституцій і дозволяють дослідити юридичні та ідеологічні підстави застосування покарань - ув'язнення, заслання або страти. У текстах вироків простежується поєднання формальних правових аргументів із політичними характеристиками обвинувачених, що демонструє прагнення влади інтегрувати їх у концепцію «ворогів народу». Сукупність протоколів і вироків дає змогу проаналізувати правові механізми, за допомогою яких радянська система легітимізувала репресії, а також показує, як культурна та громадська активність могла перетворюватися на підставу для знищення окремих постатей і родин. Доповнюють цю картину мемуари, спогади й листування сучасників, що розкривають особистісний вимір життя Крушельницьких, їхній культурний внесок, коло спілкування та реакцію на політичні зміни, дозволяючи поєднати офіційний та приватний погляди на історичну трагедію цієї родини.

Спогади очевидців репресій та мемуари сучасників допомагають реконструювати психологічний стан репресованих, їхні реакції на арешти, допити, вироки та умови ув'язнення, а також оцінити їхню стійкість і відданість культурним ідеалам. Особливу цінність становить аудіокнига Лариси Крушельницької «Рубали ліс... Спогади галичанки», яка доповнює архівні матеріали особистими переживаннями, спостереженнями та описами атмосфери часу, що визначально впливала на життя родини та ширшого середовища галицької інтелігенції [7]. Такі наративні джерела дозволяють поглибити розуміння внутрішніх переживань та

емоційних реакцій учасників подій, які у протоколах та офіційних документах залишаються невидимими.

Поєднання цих джерел – спогадів, листування, мемуарів та спеціалізованих публікацій – забезпечує комплексний підхід до дослідження історії родини Крушельницьких, даючи змогу створити більш об’ємний та нюансований образ їхнього внеску в культурний і соціальний розвиток у період політичного тиску. Незважаючи на суб’єктивність і можливу емоційну забарвленість, мемуарна спадщина є важливим інструментом для реконструкції цілісної картини їхнього життя, оскільки відкриває доступ до особистісного виміру, внутрішніх мотивів та духовної стійкості членів родини. У поєднанні з офіційними документами ці джерела дозволяють не лише відтворити історичні події, а й зрозуміти глибину трагедії, пережитої українською інтелігенцією в умовах радянського тоталітарного режиму, і визначити місце родини Крушельницьких у ширшому контексті національної культурної історії.

Періодичні видання 1920–1930-х років є необхідним джерелом для повноцінного вивчення історії родини Крушельницьких. Преса цього періоду відображає їхнє активне місце у культурному середовищі та ставлення до них суспільства на етапі співпраці з радянською владою. Водночас, ці ж видання стали критичним інструментом в офіційній політиці дискредитації та репресій.

У 1930-х роках радянська періодика стала важливим інструментом формування пропагандистського образу так званих «ворогів народу», поступово готуючи суспільну свідомість до масових політичних репресій. Газетні публікації й офіційні матеріали слідчих органів демонструють усталений механізм публічного таврування представників української інтелігенції, зокрема членів родини Крушельницьких, яких звинувачували у керівництві «терористичним центром» та участі в «контрреволюційній націоналістичній організації».

Комплексний аналіз джерельної бази, що охоплює наукові дослідження, архівні матеріали репресивних органів і публікації тогочасної преси, дає змогу

відтворити багатовимірний контекст трагедії родини Крушельницьких. Архівні слідчі справи розкривають механізми репресивної політики та мову офіційних звинувачень, тоді як періодичні видання відображають суспільну атмосферу страху й ідеологічного тиску, у межах якої громадська та культурна діяльність української інтелігенції цинічно використовувалася владою як підстава для подальшого переслідування.

Доля родини Крушельницьких неодноразово привертала увагу українських дослідників, публіцистів і журналістів, які осмислюють її як показовий приклад нищення національної інтелігенції в умовах сталінського терору. Ця тема продовжує звучати і в сучасній публіцистиці, зокрема на сторінках газети «Слово Просвіти», що й нині звертається до проблеми історичної пам'яті та репресій проти української культурної еліти [20, с. 7].

1.2 Підходи й оцінки в науковій літературі

Наукова література, яка досліджує радянські репресії та долю української інтелігенції, зокрема родини Крушельницьких, є багатогранною та охоплює кілька основних напрямів. Ці підходи відображають різноманітні методологічні традиції, джерельну базу та інтерпретацію подій, що розгорталися в 1930-х роках в Україні. Розгляд підходів і оцінок у науковій літературі дозволяє глибше зрозуміти, як сучасні історики та культурологи осмислюють трагедію радянських репресій, їхні механізми та наслідки.

Історичний підхід є основою для багатьох наукових досліджень, які аналізують репресії 1930-х років. Цей підхід базується на ретельному вивченні архівних документів, офіційних матеріалів, мемуарів та інших джерел. У центрі уваги істориків опиняються причини, перебіг і наслідки репресій, а також їхній вплив на суспільство.

Роботи, присвячені радянським репресіям, зосереджуються на аналізі політичної ситуації в СРСР, що передувала "Великому терору". Вони висвітлюють

роль Йосипа Сталіна та комуністичної партії у формуванні тоталітарного режиму, основні механізми функціонування радянської репресивної системи та її вплив на інтелігенцію. Наприклад, праці Р. Пирога та С. Кульчицького детально розглядають політичні передумови репресій і пояснюють, чому саме інтелігенція стала однією з головних мішеней режиму.

У контексті родини Крушельницьких історичний підхід дозволяє простежити, як політична ситуація в УРСР безпосередньо визначала їхню трагічну долю. Попри належність родини до української інтелігенції, яку радянська влада розглядала як потенційне джерело національного опору, Крушельницькі здійснили переїзд до УСРР, керуючись поєднанням советофільських переконань та прагненням здобути фахову працю, що в умовах II Речі Посполитої для українців було майже недосяжним. Приїзд А. Крушельницького у 1934 р. свідчив про його необізнаність щодо масштабів репресій, а попередня політична діяльність на користь СРСР, як видавалося, мала забезпечити певні гарантії безпеки («політична діяльність за кордоном... мала слугувати охоронною грамотою»). Однак цілеспрямована політика сталінського режиму, спрямована на ліквідацію національно орієнтованої культурної еліти, перетворила родину на жертву першої «кіровської хвилі» репресій. Трагедія Крушельницьких отримала широкий резонанс у Східній Галичині, в українському еміграційному середовищі й на сторінках «*Biuletynu Polsko-Ukraińskiego*», а також стала об'єктом аналізу розвідувальних структур II Речі Посполитої, які розглядали її в контексті системного знищення більшовиками українських діячів національного спрямування («Доля родин Крушельницьких і Сказинських...») [14, с. 331].

Культурологічні дослідження акцентують увагу на внеску репресованих діячів у національну культуру та їхньому символічному значенні для суспільства. У випадку родини Крушельницьких цей підхід є особливо показовим, адже вони належали до інтелігенції, що формувала підвалини української культурної ідентичності.

Особливе місце у цьому контексті займає А. Крушельницький, чия діяльність в окреслений період вирізнялася активною участю в загальноукраїнському громадсько-політичному та культурно-просвітницькому процесах. Дослідники підкреслюють його багатогранність, інтелектуальну масштабність і внесок у збереження та розвиток національних традицій, що надає його спадщині як пізнавального, так і практичного значення для сучасної гуманітаристики. Водночас доля діяча трагічно переплелася з політикою радянського режиму: у 1932 р. він виїхав з усією родиною на Україну, де за наказом Й. Сталіна був знищений разом із сім'єю як «ворог народу». За деякими відомостями, перебуваючи в Коломиї, А. Крушельницький обіймав посаду директора єврейської гімназії, що засвідчує його активну участь у розвитку освітнього й культурного життя. Обґрунтовано і його місце в історії України, оскільки саме завдяки громадській активності, організаторському таланту й культуротворчій праці А. Крушельницький став однією з ключових постатей українського інтелектуального життя, а трагедія репресій позбавила суспільство подальших плодів його творчості та праці [6, с. 210].

Біографічний підхід базується на детальному вивченні життя окремих представників родини Крушельницьких. Цей підхід дозволяє не лише реконструювати події, що стосуються їхньої громадської та культурної діяльності, але й зрозуміти внутрішній світ, мотивацію та цінності, які визначали їхнє життя. Дослідники, які застосовують біографічний метод, звертають увагу на те, як особисті обставини, соціальне оточення та політична ситуація впливали на життєвий шлях членів родини. У контексті репресій це дає змогу простежити, як трагічні події ламали їхню долю, руйнували професійні перспективи та особисті плани, позначаючись і на подальшому сприйнятті їхньої творчої та громадської спадщини. Важливим джерелом для реконструкції цих життєписів є матеріали Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, де зібрано та систематизовано детальні біографічні відомості про членів родини

Крушельницьких, що робить можливим поглиблене й науково обґрунтоване дослідження їхнього місця в українській історії та культурі [27].

Ідеологічний аналіз є ще одним важливим підходом у науковій літературі. Дослідники, які використовують цей метод, зосереджуються на вивченні ідеологічних передумов репресій, зокрема боротьби радянської влади проти так званого "українського буржуазного націоналізму". У випадку родини Крушельницьких ідеологічний аналіз дозволяє зрозуміти, чому їхня діяльність вважалася загрозою для радянського режиму.

Цей підхід також дозволяє вивчити, як радянська ідеологія конструювала образ "ворога народу" і як репресії слугували засобом утвердження тоталітарного контролю над культурною сферою.

Підходи й оцінки в науковій літературі дозволяють глибше зрозуміти різноманітні аспекти репресій проти української інтелігенції, включаючи родину Крушельницьких. Вони розкривають як особисті трагедії, так і системні механізми знищення культурної еліти. Історичний, соціологічний, культурологічний, біографічний підходи та ідеологічний аналіз забезпечують комплексне осмислення цієї теми, формуючи цілісну картину не лише трагедії конкретної родини, але й трагічного досвіду українського суспільства в умовах радянського тоталітаризму.

1.3 Політична ситуація в УРСР і початок репресій

1930-ті роки в Українській Радянській Соціалістичній Республіці стали переломним етапом, коли радянська влада остаточно утвердила тотальний контроль над політичним, економічним та культурним життям. Цей період позначився інтенсивною централізацією, форсованою індустріалізацією, колективізацією та посиленням репресивної політики, спрямованої на усунення будь-яких реальних або потенційних проявів нелояльності до режиму. У процесі боротьби за повне підпорядкування українського суспільства радянській ідеології особливої гостроти набуло нищення національної інтелектуальної еліти, до якої належала й родина

Крушельницьких. Репресії проти цієї родини стали показовим прикладом цілеспрямованого винищення носіїв української культурної традиції: зокрема, як свідчила Лариса Крушельницька, її дід Антін «був одержимий роботою для України» [29]. Саме така позиція, зорієнтована на розвиток національної культури, робила представників інтелігенції об'єктом особливої уваги радянських каральних органів, для яких політичний терор був інструментом систематичного знищення української ідентичності.

Політична ситуація в Українській Радянській Соціалістичній Республіці у 1930-х роках формувалася в межах загальносоюзного курсу радянської влади, заснованого на ідеології марксизму-ленінізму та утвердженні сталінської диктатури. Концентрація політичної й адміністративної влади в руках партійної верхівки супроводжувалася усуненням будь-якої реальної чи уявної опозиції, жорстким контролем над усіма сферами життя та масовими репресіями проти населення, унаслідок яких тисячі громадян зазнали арештів, заслань і розстрілів. Важливим елементом цієї політики стала так звана «сталінська кадрова революція», спрямована на формування нової лояльної радянської еліти з політично та ідеологічно вихованих кадрів, готових беззастережно виконувати вказівки керівництва [14, с. 8].

Національна політика в Україні, яка в 1920-х роках мала відносно ліберальний характер у рамках політики "українізації", зазнала радикальних змін у 1930-х роках. Початкова стратегія радянської влади полягала у підтримці розвитку національних культур і мов для здобуття лояльності місцевого населення. Проте згодом ця політика була переглянута, і Москва почала розглядати українське національне відродження як потенційну загрозу територіальній цілісності СРСР. Спалахи інтересу до української мови, культури, літератури та історії викликали занепокоєння в радянському керівництві, яке побачило в цьому прояви "буржуазного націоналізму".

Українська інтелігенція та політична еліта, які підтримували національні культурні ініціативи, у 1930-х роках розглядалися радянською владою як загроза ідеологічній монополії режиму. Особливо підозріло ставилися до діячів культури, котрі наголошували на збереженні української ідентичності в умовах посиленої централізації та русифікаційного тиску. Репресивна політика набувала системного характеру: розгорталися кампанії проти «українських націоналістів», що супроводжувалися масовими арештами, сфабрикованими звинуваченнями та закритими судовими процесами. Показовим є справа родини Крушельницьких: на підставі постанови Президії ЦВК від 1 грудня 1934 р. та статей 54-8 і 54-11 КК УСРР було засуджено до розстрілу 28 осіб, серед них ідейних комуністів зі Львова – Романа Сказинського, Івана та Тараса Крушельницьких (вирок виконано негайно). Справи інших обвинувачених, включно з головою родини Антоном Крушельницьким, «у зв'язку з появою нових фактів» передали на дорозслідування, а вже 28 березня 1935 р. виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР у Києві засудила А. Крушельницького та Ю. Бачинського до 10 років таборів. У наступні місяці були репресовані й інші члени сім'ї: Богдан і Остап отримали табірні терміни, а Володимиру Крушельницьку засудили до 5 років ув'язнення. Цей випадок став одним із численних прикладів цілеспрямованого знищення української культурної еліти, яке пізніше отримало назву «розстріляного відродження» [11, с. 60].

Національна політика радянської влади була тісно пов'язана з економічними реформами, зокрема колективізацією сільського господарства. Розпочата наприкінці 1920-х років, вона мала катастрофічні наслідки для України, яка традиційно вважалася одним із найважливіших аграрних регіонів СРСР. Примусове вилучення зерна, створення колгоспів і ліквідація приватного селянського господарства викликали масовий спротив серед селян. У відповідь радянська влада розпочала жорсткі репресії проти "куркулів" – заможних селян, яких звинувачували у саботажі та контрреволюційній діяльності.

Найстрашнішою сторінкою в історії України став штучно організований радянською владою Голодомор 1932–1933 років, який був безпосереднім наслідком політики суцільної колективізації. Колективізація спричинила руйнування традиційного аграрного укладу, масове зубожіння селян та стрімке погіршення продовольчої ситуації. Кульмінацією цих процесів став Голодомор, що забрав життя мільйонів українців. Викликаний свідомими діями радянського керівництва, він перетворився не лише на масштабну гуманітарну катастрофу, а й на інструмент політичного тиску: масовий голод цілеспрямовано послабив селянський опір та створив атмосферу всеохопного страху, яка дала можливість владі реалізувати власні соціально-економічні реформи без суттєвого спротиву [18, с. 48–49].

Голод супроводжувався репресіями проти тих, хто чинив опір колективізації, а також проти тих, кого звинувачували у "розкраданні соціалістичної власності" чи "шкідництві". Проте економічні репресії стали лише першим етапом масових переслідувань в Україні. Після фізичного знищення селянського опору радянська влада зосередилася на інтелігенції, яка була осередком національного відродження. Діячі культури, науки, освіти та літератури стали головними мішенями нової хвилі репресій, яка отримала ідеологічне обґрунтування в рамках боротьби з "українським буржуазним націоналізмом". Ці процеси були невід'ємною частиною політики сталінської диктатури, спрямованої на створення уніфікованої радянської ідентичності та ліквідацію будь-яких елементів, що могли завадити її утвердженню. Українське суспільство, яке до 1930-х років зберігало елементи автономії та національної унікальності, стало об'єктом систематичного придушення. У цьому контексті репресії перетворилися на механізм, який не лише знищував "небезпечні елементи", але й слугував інструментом залякування та контролю над усім населенням.

Політичні передумови репресій в УРСР тісно перепліталися з економічними реформами та ідеологічною боротьбою, які визначали напрямок розвитку радянської держави. Знищення національного руху, репресії проти селянства та

інтелігенції стали невід'ємними складовими сталінської політики, яка мала на меті забезпечити повний контроль над Україною як важливим регіоном у складі СРСР.

Після фізичного придушення селянського опору внаслідок колективізації та Голодомору, радянська влада спрямувала свою увагу на інтелігенцію, яка традиційно була носієм ідей національного відродження. Українська інтелігенція сприймалася режимом як небезпечна сила, здатна сформувати ідейний осередок опору радянській ідеології. Її репресії стали не лише засобом ліквідації реальної чи уявної опозиції, але й символічним кроком у боротьбі з будь-якими проявами національної ідентичності.

Радянська влада активно конструювала образ української інтелігенції як «ворога народу». Діячів культури, науки та освіти, які брали участь у процесах українізації, звинувачували в націоналізмі, сепаратизмі, шпигунстві або «підривній діяльності». Кампанія супроводжувалася фабрикацією справ проти письменників, учених, педагогів і митців, що мало на меті не лише їх фізичне усунення, а й дискредитацію їхнього внеску в розвиток української культури та наукової думки. Показовим є те, що з великої родини Крушельницьких у Львові залишилася лише невістка старшого сина – викладачка Вищого музичного інституту імені Миколи Лисенка Галина (Олена) Левицька-Крушельницька (1901–1949), яку в місті утримали заплановані концерти та слабкий стан здоров'я [31].

Одним із найяскравіших проявів боротьби з інтелігенцією став процес "Спілки визволення України" (СВУ) у 1930 році. Цей показовий процес, який отримав широкий резонанс як в Україні, так і за її межами, став прообразом подальших репресій проти української еліти. Десятки видатних діячів науки, культури та освіти були звинувачені у підготовці державного перевороту та співпраці з іноземними розвідками. Незважаючи на абсурдність звинувачень, всі підозрювані були засуджені.

Репресії проти інтелігенції здійснювалися за підтримки розгалуженої системи радянського репресивного апарату. До початку 1930-х років було створено мережу

органів державної безпеки, таких як Об'єднане державне політичне управління (ОДПУ), яке згодом реорганізувалося в Народний комісаріат внутрішніх справ (НКВС). Ці установи діяли за чіткими вказівками з Москви, використовуючи розмиті законодавчі норми, що дозволяли вільно інтерпретувати звинувачення. Законодавча база, яка регулювала діяльність репресивних органів, була навмисно розпливчастою, створюючи широкі можливості для фабрикації справ і масових арештів. Природно, що до Львова надходили схвильовані листи, у яких родичів Володимира та Івана кликали до гостинного Харкова; деякі сучасні історики припускають, що цю пошту могла сфабрикувати агентура НКВС, хоча прямих підтверджень цієї версії поки не знайдено [31].

Основним методом роботи репресивного апарату була фабрикація обвинувачень. Звинувачення в "контрреволюційній діяльності", "шпигунстві" та "антирадянській пропаганді" ставали типовими штампами, які могли бути застосовані до будь-кого. Справи здебільшого ґрунтувалися на доносах, сфальшованих доказах або зізнаннях, отриманих під тортурами. Така практика гарантувала режиму повний контроль над процесами та створювала ілюзію законності. Особливо це стосувалося інтелігенції, чия громадська або культурна діяльність легко трактувалася як "ворожа" до радянської системи.

Фізичне та психологічне насильство під час допитів було звичною практикою в НКВС. Арештованих часто змушували зізнаватися у зв'язках із вигаданими "контрреволюційними організаціями" або у співпраці з іноземними розвідками. Отримані таким чином свідчення використовувалися для створення ланцюга обвинувачень, що охоплював усе ширше коло людей. У випадку з українською інтелігенцією цей метод дозволив радянській владі репресувати тисячі діячів культури, освіти та науки. Репресії проти інтелігенції часто набували форми публічних показових процесів. Такі процеси, як СВУ, мали не лише каральний характер, але й ідеологічну мету – створення "ворога народу", який став би символом боротьби радянської влади з "націоналізмом" і "контрреволюцією".

Показові процеси транслиювалися через радянські ЗМІ, створюючи атмосферу підозри, страху та лояльності до влади. Ці процеси також демонстрували силу репресивного апарату і засвідчували, що жодна сфера життя – навіть культура – не може залишатися поза контролем держави. Інтелігенція, яка була знищена або змушена підкоритися радянській ідеології, втратила можливість виконувати свою роль як носія національної ідентичності. У цьому контексті репресії проти інтелігенції не лише зруйнували життя тисяч людей, але й позбавили Україну важливого прошарку суспільства, який міг би стати основою для подальшого національного розвитку. Боротьба з українською інтелігенцією була стратегічно спрямована на ліквідацію ідейного та культурного потенціалу, який міг стати загрозою для тоталітарної влади.

Період Великого терору 1937–1938 років став кульмінацією радянських репресій, які набули безпрецедентного масштабу і охопили всі верстви населення. У цей час радянська влада здійснювала масові арешти, депортації та страти, спрямовані як проти реальних, так і уявних ворогів режиму. Україна опинилася в епіцентрі цієї репресивної політики, що мала подвійний характер: політичний і національно-культурний. Удару зазнали всі групи населення, але особливо жорстокими були переслідування української інтелігенції, яка розглядалася як потенційна загроза тоталітарному режиму.

Великий терор був інструментом утвердження абсолютної влади Йосипа Сталіна, який прагнув усунути будь-яку опозицію, зміцнити централізований контроль і забезпечити лояльність усіх громадян. В Україні, яка мала сильну національну традицію та потужний культурний рух, репресії набули специфічного спрямування. Тут вони переслідували не лише політичні, а й культурні цілі: знищення носіїв української ідентичності та ліквідацію національного відродження, яке ще тривало на початку радянського періоду. Ідеологічним обґрунтуванням терору була сталінська концепція посилення класової боротьби, реалізація якої потребувала потужного карального апарату – НКВС СРСР,

очолюваного М. Єжовим, що впровадив швидкі позасудові механізми «трійок» і «двійок», масові «національні операції» та арешти родин «ворогів народу» (накази № 00447, № 00485, № 00486) [17, с. 109].

Особливістю репресій в Україні був їхній масштаб і систематичність. Масові арешти охопили всі категорії населення, включаючи партійних діячів, селян, робітників і представників культури. Ключовою мішенню стали ті, хто мав зв'язки з українським національним рухом або був залучений до процесів українізації у 1920-х роках. За даними архівів, із 62 членів ЦК КП(б)У обвинувачення висунуті 55 особам, а з 11 членів політбюро – 10 [17, с. 109]. Радянська влада прагнула стерти будь-які сліди національної самобутності та підкорити суспільство новій ідеології, заснованій на русифікації та відданості Москві.

Українська інтелігенція зазнала особливого удару, оскільки вона була головним носієм національних ідей, культурної спадщини та історичної пам'яті. Діячі літератури, мистецтва, науки та освіти масово піддавалися арештам, звинуваченням у контрреволюційній діяльності та шкідництві. Випадки фабрикації справ стали повсякденною практикою, а самі звинувачення часто базувалися на сфальшованих доказах або зізнаннях, отриманих під тортурами. Під час масових арештів слідчі діяли у надзвичайно стислі строки, а «свідчення» однієї особи використовувалися проти десятків інших, що дозволяло масштабувати терор [17, с. 110]. Пропагандистська кампанія активно підтримувала ці репресії, представляючи їх як боротьбу з "ворогами народу".

Родина Крушельницьких, як частина культурної еліти України, стала однією з жертв Великого терору. Їхня діяльність, спрямована на розвиток української культури, освіти та збереження національної ідентичності, була несумісною з ідеологічними цілями радянського режиму. Представники цієї родини активно брали участь у громадському та культурному житті, що робило їх природними мішенями для репресивного апарату. Їхнє ім'я, як і внесок у культурний розвиток

України, стало символом боротьби за збереження національних цінностей, яку режим сприймав як загрозу.

Репресії проти членів родини Крушельницьких включали арешти, тривалі допити, звинувачення в антирадянській діяльності та участі в "контрреволюційних організаціях". Їхня доля є типовою для багатьох представників української інтелігенції, які стали жертвами Великого терору. Умови арештів і допитів були жорстокими, а вирoki – несправедливими та політично вмотивованими. Їх переслідування стало частиною ширшого процесу знищення культурного прошарку суспільства, без якого розвиток української культури та національної ідентичності був значно ускладнений. Великий терор мав не лише безпосередні жертви, але й довготривалі наслідки для українського суспільства. Репресії спричинили фізичне винищення багатьох талановитих людей, зруйнували їхні родини та кар'єри, знищили покоління інтелектуалів і митців, які могли б стати основою для національного відродження. Водночас вони посіяли страх і недовіру в суспільстві, що паралізувало будь-які спроби опору радянській ідеології. Знищення інтелігенції стало ударом по культурному розвитку України, який на довгі роки опинився під контролем русифікаційної політики. Політична ситуація в УРСР у 1930-х роках була невід'ємною частиною загальної політики радянської влади, яка прагнула встановити тотальний контроль над усіма аспектами життя. Репресії, які розпочалися з колективізації та Голодомору, поступово поширилися на інтелігенцію, ставши інструментом ліквідації національної еліти. У цьому контексті доля родини Крушельницьких є відображенням ширших процесів, спрямованих на придушення будь-якого прояву української ідентичності. Політичний тиск, репресії та маніпуляції громадською думкою створили атмосферу страху, яка дозволила радянській владі закріпити свою гегемонію, знищивши ключові осередки української культури.

РОЗДІЛ 2: ЖИТТЄВИЙ ШЛЯХ ТА ГРОМАДСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ КРУШЕЛЬНИЦЬКИХ

2.1 Походження роду Крушельницьких та їхній внесок у культурне життя Галичини

Крушельницькі – давній галицький шляхетський рід. Згідно з родинною традицією, його початки пов'язують із 1395 роком, коли король Польщі та великий князь Литовський Владислав II Ягайло надав братам Івану й Дем'яну та їхнім нащадкам у довічне володіння «село у Тустанській волості – Крушельницю» (нині – село Сколівського району Львівської області). Від назви цього маєтку походить і родове прізвище, що належить до шляхетського герба Сас.

З плином часу родовід Крушельницьких розгалужився на Крушельницьких-Чулкевичів та Крушельницьких-Ставниковичів. Власне з першої гілки походить родина адвоката Володислава Крушельницького, батька Антіна Крушельницького. Крім того, як свідчать матеріали, Крушельницькі належали до шляхетського герба «Драго Сас», як і низка інших представників знатних галицьких родів.

Відомим представником роду став Антін Владиславович Крушельницький (1878–1937) – письменник, педагог, громадський і політичний діяч. Значний внесок в українську культуру зробили також його дружина – акторка й письменниця Марія Степанівна (у дівоцтві Слобода; 1876–1935), а також їхні діти та онуки: сини – письменник, художник і мистецтвознавець Іван Антонович (1905–1934), економіст і педагог Богдан Антонович (1906–1937), письменник, музикант і політичний діяч Тарас Антонович (1909–1934); донька – лікар-дерматолог, публіцистка, громадська та культурна діячка Володимира Антонівна (1903–1937); онуки – археолог, письменниця та культурна діячка Лариса Іванівна (н. 1928), піаністка й педагог Марія Тарасівна (н. 1934). У нашому дослідженні головний акцент приділено саме родині Антіна Крушельницького.

Отже, аналіз походження та суспільного становища цієї родини є ключовим для розуміння їхнього внеску в українське культурне життя та причин переслідування з боку радянського режиму.

До цього ж роду належала й інша znana в українській культурі родина, заснована Амвросієм Васильовичем Крушельницьким (1841–1903), священником та хоровим диригентом. Працюючи парохом у селі Біла (нині – село у Тернопільській області), він заснував хор, що здобув широку популярність, організував сільську читальню та активно долучився до діяльності місцевого товариства «Просвіта». Його дружина, Теодора Григорівна (у дівоцтві Савчинська; 1844–1907), походила з родини священника, письменника і вченого-садівника Г. Савчинського. Подружжя мало численних дітей, усі з яких виявляли високі музичні здібності.

Найвідомішою серед них стала Соломія Амвросіївна Крушельницька – видатна оперна співачка світового рівня. Значної слави як оперна та камерна виконавиця здобула й її молодша сестра, Ганна Амвросіївна (1887–1965), випускниця Вищого музичного інституту ім. Миколи Лисенка у Львові та Міланської консерваторії, виконавиця провідних сопранових партій в операх М. Лисенка, С. Гулака-Артемовського, Р. Вагнера та інших композиторів на сценах Варшави, Львова, Мілана, Рима та інших міст.

Брат співачок, Антін Амвросійович (1868 – рік смерті невідомий), був диригентом львівського товариства «Боян» і одним з ініціаторів створення видавництва «Бібліотека музикальна». Їхня сестра Емілія Амвросіївна (1875 – рік смерті невідомий) працювала співачкою, фольклористкою та диригенткою львівського й тернопільського «Боянів». Вагомий внесок у розвиток професійного та аматорського музичного мистецтва в Галичині зробили також інші діти Амвросія Васильовича – Осипа Амвросіївна (1867 – рік смерті невідомий), Олена Амвросіївна (1870 – рік смерті невідомий), Марія Амвросіївна (1880 – рік смерті невідомий) та Володимир Амвросійович (1882 – рік смерті невідомий) [30].

У листі до свого сина Івана Антін Крушельницький зазначав, що родина походила із подільської шляхти. Прадід і прабабуся служили адміністраторами та управителями панських маєтків, але через невміння прадіда Антіна вести господарство на старості років були змушені покладатися на підтримку свого сина, Володислава. Володислав у юності вирушив у світ і завдяки наполегливій праці здобув посаду маніпуляційного урядовця в суді, згодом ставши директором фабулярного відділу [19, с. 49].

Упродовж віків Крушельницькі переважно обирали юридичний фах. Володислав Крушельницький – представник роду, члени якого протягом поколінь самовіддано працювали на просвітянській ниві. У певний період Володислав Крушельницький, працював адвокатом податкової канцелярії в місті Станиславові (нині – Івано-Франківськ). Його дружина Марія, яка походила з родини Монастириських, вирізнялася глибоким знанням народної творчості: вона пам'ятала й виконувала численні народні пісні, перекази, вірші, а також часто цитувала твори українських класиків, виховуючи в дітей увагу до національної культури.

Родина Крушельницьких була одним із помітних культурних центрів Перемишля, з яким підтримували стосунки відомі діячі та представники політичної еліти [8, с. 61]. Усі діти Крушельницьких виховувалися в атмосфері любові до свого народу, отримали вищу освіту, і троє з них присвятили себе педагогічній діяльності. Молодша сестра Антіна, Людмила, спрямувала всі кошти, які отримувала з дому, на розвиток культурно-просвітньої роботи в селі поблизу Перемишля, де обійняла посаду директорки школи [19, с. 49].

Отже, історія роду Крушельницьких засвідчує його давнє шляхетське походження, що сягає кінця XIV століття (1395 р.), пов'язане з гербом Сас та володінням родовим маєтком у селі Крушельниця. Традиційна для цієї родини орієнтація на правничий фах та високий соціальний статус знайшли своє продовження у гілці Крушельницьких-Чулкевичів, до якої належав батько Антіна –

адвокат Володислав Крушельницький. Визначальним чинником у формуванні світогляду майбутнього діяча стала родинна атмосфера в Перемишлі, де завдяки матері Марії поєднувалися глибока повага до народної творчості, знання української класики та високі освітні стандарти. Це культурне середовище заклало фундамент для здобуття дітьми вищої освіти та їх подальшої самореалізації на ниві просвітянської і педагогічної діяльності.

2.2 Антін Крушельницький: становлення світогляду, педагогічна діяльність та сімейне виховання (1878–1927 рр.)

Антін Крушельницький народився 23 липня 1878 року в польському містечку Ланьцут у сім'ї службовця; за іншими даними – 4 серпня 1878 року. На становлення і виховання А. Крушельницького вплинуло родинне середовище світської східногалицької інтелігенції, яке формувало повагу до знань, а також наукова й художня література та часописи національного спрямування.

Свої юні роки він провів у Перемишлі, де й здобував освіту в гімназії. Ще в юні роки він познайомився з такими відомими діячами, як Іван Франко, Михайло Павлик, Омелян Терлецький та Никифор Навроцький, чиї погляди суттєво вплинули на його світогляд [8, с. 61].

Оскільки в родині Крушельницьких панував інтерес до літератури, Антін змалку мав схильність до творчості. На межі XIX–XX століть він почав власний літературний шлях, сміливо експериментуючи з формою та мовним вираженням. Його ранні прозові мініатюри, попри модерністські тенденції, мали помітне соціальне звучання, хоча й поступалися силою художнього впливу творам В. Стефаника, Л. Мартовича та М. Черемшини [8, с. 64].

Наприкінці XIX століття у Львові Крушельницький разом із В. Старосольським започаткував літературну серію «Живі струни». Четвертий випуск цієї серії становила його власна збірка оповідань «Пролетарі» (1899 р.).

На літературний розвиток Крушельницького вагомо вплинув Іван Франко, який критично оцінював його перші твори, проте саме завдяки Франкові Крушельницький звернувся до соціального реалізму, що домінував у Східній Галичині, й поступово відмовився від модернізму С. Пшибишевського. У Коломиї (1904 р.) Крушельницький підтримував активне листування з Іваном Франком, надсилаючи йому на рецензію свою п'єсу «Де серце мовить», у якій висміював колонізоване коломийське міщанство. Франко оцінив цей твір як слабкий. Саме в Коломиї Крушельницький створив і свою першу комедію «Орли» (1906 р.), яку було опубліковано у Львові в 1907 році [8, с. 66].

У 1898 році він вступив на філософський факультет Львівського університету й активно долучився до студентського руху. Під час навчання А. Крушельницький став членом гуртка «Молода Україна», що видавав однойменний місячник. Це об'єднання згуртовувало свідомих гімназистів та студентів Західної України. Серед провідних діячів «Молодої України» були Є. Косевич, В. Старосольський, В. Темницький, Л. Цегельський, А. Крушельницький, С. Горук, Т. Мелень, М. Галущинський, О. Грабовський, М. Залітач. Основними ідейними засадами організації були прагнення до створення соборної й незалежної України та утвердження соціальної справедливості. У 1900 році «Молода Україна» у Львові здійснила перше видання праці М. Міхновського «Самостійна Україна» [8, с. 67].

Пізніше А. Крушельницький налагодив ділове листування зі студентською молоддю Харкова і регулярно отримував звіди суспільно-політичні та художні твори. Його активна участь в українському студентському русі свідчить про те, що він поділяв і підтримував ідею створення самостійної Української держави [8, с. 68].

А. Крушельницький послідовно відстоював думку, що лише нація, яка здобуде власну державність, зможе впливати на політичний, економічний і культурний розвиток суспільства. Він наголошував, що доки нація перебуває в поневоленому стані, вона змушена боротися за свободу та створення власної

держави. У такій ситуації високі ідеали культурного поступу, міжнаціонального братерства чи пацифізму видаються їй лише зрадою природного прагнення вибороти державність. І зовсім інакше ці ідеї сприймаються нацією, що живе у вільній державі.

На його становлення як громадсько-політичного діяча суттєво вплинули погляди М. Драгоманова, О. Кониського, М. Грушевського та інших мислителів Наддніпрянщини. Під їхнім впливом Крушельницький поступово відходив від самостійницьких позицій і дедалі більше схилявся до ідеї автономізму [8, с. 69].

Антін Крушельницький обіймав різні посади у сфері освіти, зокрема учительські та директорські, які часто змінював через суб'єктивні й об'єктивні обставини. Він викладав українську, грецьку та латинську мови, а також географію й історію рідного краю в гімназіях Ярослава, Коломиї, Станислава, Бережан, Городенки, Рогатина та інших галицьких містечок. Зокрема, з 1912 року він був директором приватної гімназії Українського педагогічного товариства (УПТ) у Городенці, а в 1926 році очолював єврейську гімназію в Коломиї. Крім того, у квітні 1919 року А. Крушельницький обійняв посаду міністра народної освіти в уряді Української Народної Республіки (УНР). У період з жовтня 1919 року до 1921 року він керував педагогічною місією УНР у Відні, створеною для підготовки й видання підручників і посібників для українських шкіл [9, с. 140].

У своїй педагогічній діяльності А. Крушельницький відводив провідну роль учителеві у формуванні особистості дитини, висуваючи ідеал щиро відданого вихователя, борця за краще майбутнє народу. Він намагався поширювати серед гімназистів твори українських авторів, зацікавлюючи їх подіями з історичного минулого, що сприяло вихованню в патріотичному дусі, особливо в умовах відсутності національної школи. Педагог учив учнів критично сприймати й осмислювати історичне минуле, а також наголошував на розвитку моральних якостей, таких як дисциплінованість, відповідальність, відвага, чесність і любов до Батьківщини.

А. Крушельницький неоднозначно оцінював тогочасну систему освіти, критикуючи старокласичні гімназії як «кузню сліпого послуху», що випускала «бездушних і бездумних манекенів». Він пропонував замінити їх життєздатними загальноосвітніми професійними закладами, оскільки вбачав суттєві недоліки у занедбаності фізичного й трудового виховання та відірваності навчального змісту від реальних потреб життя. У своїй практиці він застосовував різні форми навчання – лекції, диспути, семінари – з метою розвитку індивідуальності учнів. На його думку, школа мала «витворювати індивідуальності» й навчати шляхів пошуку правди через власний досвід, що забезпечувало певність у набутому знанні. Він упроваджував принципи трудового навчання, обладнавши спеціальні кабінети на зразок навчальних лабораторій (природничої, фізичної, географічної). Позакласна робота включала організацію музею в гімназії для збереження пам'яток старовини, а також щотижневі екскурсії до навколишніх сіл. Особливу увагу А. Крушельницький приділяв фізичному вихованню молоді, запровадивши обов'язкову руханку, що включала плавання, веслування, верхову їзду, катання на ковзанах, санках і велосипедах; він також проводив лекції про гігієну та шкідливість алкоголю. Крім того, він організував кооператив для забезпечення гімназистів, які проживали в бурсі, триразовим харчуванням і ліками [9, с. 136].

Після звільнення зі служби в навчальних закладах «Рідної школи» (частково через відстоювання соціалістичних ідей, що спричинило конфлікт із керівництвом УПТ) А. Крушельницький зберігав і розвивав свій педагогічний досвід. Він брав участь у з'їздах, де пропонував «Проект зміни способу навчання української мови та літератури», працював над удосконаленням навчальних планів, аналізом змісту шкільних видань, підготовкою переліку творів і правописних правил.

Із родинних спогадів про А. Крушельницького відомо, що в домі Крушельницьких особливо цінували мистецтво: у сім'ї зберігалася значна колекція картин відомих художників. Захоплення мистецтвом А. Крушельницький проніс через усе життя, і воно чітко виявилось під час роботи над підручниками з

української мови, до яких він включав численні репродукції картин та художні ілюстрації. На думку Н. Чаграк, багатоаспектна діяльність А. Крушельницького була спрямована на одну мету – виховання національно свідомої особистості та освіченого громадянина Української держави, здатного забезпечити власний добробут і сприяти зростанню матеріальних та духовних надбань суспільства [23, с. 121].

Усі свої педагогічні принципи Крушельницький намагався втілювати передусім у вихованні власних дітей. У центрі його педагогічної концепції стояла дитина – особистість із природними здібностями, нахилами та потенціалом. Основним завданням виховання він вважав розвиток цих якостей, формування національної свідомості (розуміння своєї місії перед народом, уміння поєднувати особисту долю з добром нації та прагнення діяти в інтересах народу), а також утвердження загальнолюдських моральних засад [5, с. 16–17].

Марія Крушельницька (у дівочтві Слобода) – дружина Антіна, письменниця та колишня відома артистка, авторка численних оповідань, нарисів і досліджень. Вона народилася 8 грудня 1876 року в селі Ульгівці Рава-Руського повіту на Львівщині (нині територія Польщі). Після шлюбу Марія відмовилася від мрії про акторську кар’єру й повністю присвятила себе вихованню дітей – чотирьох синів (Івана, Богдана, Тараса, Остапа) та доньки Володимири.

Варто підкреслити, що Марія Крушельницька стала справжнім втіленням ідеалу матері: вона зробила материнство головною справою свого життя. Її листування (хоч і адресоване різним членам родини) розкриває її як мудру порадицю, підтримку і розраду для близьких, ніжну й турботливу матір та дружину. Як зазначають сучасники, вона «протягом десятиліть спільного життя, долаючи всі життєві труднощі й негоди, вірно йшла поруч із чоловіком – у глухі закутки Австро-Угорщини, у західноукраїнські землі, окуповані поляками, у політичну еміграцію до Відня, а згодом – в останню дорогу до Харкова...» [4, с. 19].

Уся домашня робота й турботи про господарство в родині Крушельницьких значною мірою трималися на Марії. Вона вміло організовувала побут, створюючи атмосферу достатку й спокою, що нагадувала великий панський дім. Марія користувалася беззаперечним авторитетом у всіх сімейних справах, уміла побачити в кожній людині найкращі риси й знайти щось добре навіть у складних характерах. До неї тягнулися не лише родичі чи близькі друзі, а й просто знайомі. Онука Лариса Крушельницька згадувала: «Гадаю, риси характеру Бабуні сформувалися під впливом життєвих умов, притаманних Галичині кінця XIX – початку XX ст. Та все ж її вирізняли неабиякий розум і широкий світогляд. Бабуня встигла зробити неймовірно багато: була прекрасною дружиною, чудовою вихователкою дітей, до якої вони тягнулися й довіряли найпотаємніші мрії протягом усього життя» [4, с. 17–18].

У родині надавали великого значення розумовому вихованню, адже саме воно є підґрунтям освіти, всебічного розвитку особистості та прогресу науки, техніки і культури. Саме розум формує активну думку, спонукає до пошуку істини – що є важливим завданням для кожної людини і суспільства загалом. Батьки дбали про те, щоб їхні діти навчалися у найкращих учителів. Під час проживання в Австро-Угорщині діти відвідували українську гімназію, засновану І. Кукурудзом, де викладали відомі педагоги: Ф. Колесса, Б. Лепкий, В. Щурат (українська мова і література), С. Возняк і М. Пачорський (латина) [19, с. 50].

У своїх працях А. Крушельницький особливо наголошував, що лише людина з ґрунтовною, практичною фаховою освітою може бути конкурентоспроможною на ринку праці, корисною державі та суспільству. Тому він зробив усе можливе, щоб його діти здобули вищу освіту в європейських університетах, а Іван і Володимира – працювали над докторськими дисертаціями. Він радив синові: «Часи мирної, тихої праці минули, бодай для тебе, коли хочеш займатися літературою чи критикою... Твоїм авторитетом, поряд із знаннями, має стати і науковий диплом!

Тож, сину, добре продумай це й постав собі першочерговою метою: докторат у Празі!» [4, с. 28].

В родині Крушельницьких дбайливо плекали та розвивали українську мову, прищеплюючи глибоку повагу до неї. «Я відстоював право кожної мови на самостійний розвиток, – писав А. Крушельницький. – Я абсолютно не проти російської літератури. Навпаки, я купив своїм дітям і Толстого, і Чехова. Але роблю це лише тоді, коли вони вже мають настільки міцні основи української національності, що російська книга їх не похитне».

Атмосфера в сім'ї Крушельницьких була натхненною в найкращому й найглибшому значенні цього слова. Батьки протягом усього життя турбувалися, щоб не переривалися тісні зв'язки між усіма членами родини. Це підтверджують листи А. Крушельницького до сина Івана: «Мені було б цікавіше, щоб Ти описував мені щовечора чи щоранку всі свої денні переживання, до дрібниць, давав звіт про свою роботу... Тільки так не перерветься між Тобою й нами, Твоюю родиною, а особливо мною, Твоїм батьком, який дорожить кожною дитиною, – той великий родинний зв'язок, що досі тримав нас усіх разом» [10, с. 180–182]. Батько піклувався, щоб сім'я не розпалася по світу, щоб ніхто не втратив інтересу та теплоти один до одного, щоб усі завжди мали підтримку як у radoщах, так і в бідах. «Раджу Тобі писати щодня листа до когось... Ти маєш давати приклад. Твої брати молодші, ще не розуміють, що таке родина... Листи до сім'ї створюють великий архів для кожного її члена. І я щиро раджу Тобі скористатися можливістю залишити слід своєї молодості в листах до рідних» [10, с. 186–187] Батьки не уявляли життя без дітей і намагалися забезпечити всі умови, аби всі жили й працювали разом. Так, в одному листі до дружини Антін пише: «Черкасенко якось сказав при людях, що я витримаю багато чого, але не витримаю одного – розлуки з родиною. І він мав рацію» [4, с. 51]

Особливо теплі сімейні відносини поєднували Марію Крушельницьку з невісткою Галею Левицькою (дружиною старшого сина Івана), а все дитинство

онуки Лариси минало під її турботливим наглядом; їх єднала природжена любов до музики та образотворчого мистецтва. Ці стосунки відобразилися в листах Галини до свекрухи Марії. Як зауважує дослідниця У. Єдлінська, «ще перед весіллям Галя довіряє майбутній свекрусі свої інтимні почуття до Івана. З моменту появи Лариси кожен лист Галі, залежно від ситуації, по-різному сповнений любові до мами чоловіка, пропущеної крізь призму почуттів до дитини» [19, с. 51].

У родині панувала традиція всіляко заохочувати дітей до створення власних творів, самореалізації як авторів та вільного творчого пошуку під професійним наглядом батька. «Згадав, що мій син хоче бути письменником, ніколи не ручу за те, чи й донька не схоче проявити того самого таланту. З ними і Ти і я, і всі ми, весь наш родинний гурток із вищими аспіраціями і здібностями в такому напрямку, який потребує терену для літературної праці, журналів, літературних, мистецьких гуртків, театру, опери, концертів...» [10, с. 181–182].

Завдяки дотриманню українських національних традицій виховання, високому рівню організації сімейного життя та стосунків між її членами, з родини Крушельницьких вийшли: Іван Крушельницький – відомий письменник і мистецтвознавець; Тарас Крушельницький – філолог-гуманіст, автор перекладів творів англійських і німецьких письменників; Володимира Крушельницька – лікар-дерматолог за фахом, яка займалася перекладацькою діяльністю; Богдан Крушельницький – вивчав агроелектрику в Празі в Українській господарській академії, написав підручник з математичної економіки; Остап Крушельницький – цікавився кіномистецтвом. На жаль, майже вся родина була знищена (хоча у 1958 р. усіх Крушельницьких було посмертно реабілітовано «за відсутністю складу злочину») [19, с. 51].

У 1920–30-х рр. у поглядах А. Крушельницького простежується певна зміна акцентів: він починає говорити про так званий «радянський націоналізм». Водночас його позиція не обмежувалася лише прихильністю до радянської влади – Крушельницький стає пропагандистом, агітатором і одним із ідеологів процесу

радянзації Східної Галичини. Саме тому в його публіцистиці з'являється характерна «більшовицька риторика»: посилення на радянські ідеологічні формули, класову доктрину та концепцію класової боротьби. Ці елементи чітко проявилися, зокрема, у статті з промовистою і доволі амбітною назвою «Два націоналізми».

Отже, формування світогляду А. Крушельницького відбувалося під впливом І. Франка та галицької інтелектуальної традиції, еволюціонувавши від модернізму до утвердження ідеї національної державності як основи поступу. Його педагогічна практика вирізнялася новаторством і критикою схоластики, що знайшло практичне втілення у феномені родинного виховання Крушельницьких. Завдяки створенню особливого культурно-освітнього середовища, де панував культ європейської освіти, мови та мистецтва, родині вдалося виховати плеяду талановитих діячів української культури.

2.3 Еволюція політичних поглядів та радянофільська діяльність у Галичині (1927–1934 рр.)

У міжвоєнний період родина Крушельницьких перебувала під посиленням наглядом та адміністративним тиском з боку польської влади, яка здійснювала політику колонізації українського населення. Представники сім'ї неодноразово ставали об'єктом переслідувань як за прояви національно орієнтованої позиції, так і за підозри у симпатіях до радянських ідей. Дослідники наголошують на тому, що у кінці 20 – на початку 30-х рр. XX ст. він перебував не лише на прорадянських позиціях, але й виступав пропагандистом, агітатором й ідеологом радянзації у Східній Галичині [8, с. 149].

У 1929 році Антін Крушельницький ухвалив рішення повернутися до видавничої діяльності, того ж року спільно з групою ентузіастів заснувавши видавничу спілку «Нові шляхи», що змусило його остаточно відмовитися від педагогічної кар'єри. На сторінках цього видання публікувалися твори провідних українських авторів, зокрема Ольги Кобилянської, Марка Черемшини, Василя

Стефаника, Спиридона Черкасенка та багатьох інших. Редакція «Нових шляхів» приділяла значну увагу популяризації сучасної української та зарубіжної літератури, регулярно друкуючи твори Володимира Маяковського, Миколи Бажана, Сергія Пилипенка, Андре Моруа, Гуго фон Гофмансталя та ін. Часопис також містив численні наукові розвідки з історії, філософії, економіки, соціології, музики, театру та образотворчого мистецтва, а також вичерпну інформацію про події в Західній Європі та інші актуальні теми.

Серед матеріалів видання були й публікації самого А. Крушельницького, які охоплювали не лише літературні та історичні дослідження, а й протести проти політики пацифікації регіону, а також різке засудження окупаційного польського режиму на західноукраїнських землях. У цих умовах життя родини Крушельницьких у Львові стало дедалі небезпечнішим, що спонукало доньку та одного з синів А. Крушельницького переїхати до радянського Харкова. Звідти вони повідомляли про успішне облаштування, працевлаштування та обнадійливі перспективи на майбутнє [20, с. 17].

Показовим у контексті переслідування родини став арешт А. Крушельницького 28 вересня 1932 р. за публікації часопису «Нові шляхи», що були кваліфіковані владою як проросійські; у зв'язку з цим він перебував під вартою у львівській тюрмі «Бригідки» протягом трьох місяців. Після звільнення Крушельницький продовжив публіцистичну діяльність, заснувавши новий журнал «Критика» (1933), що розглядався як наступник заборонених «Нових шляхів». Це призвело до подальшого загострення поліцейського контролю, зокрема до систематичних обшуків у помешканні родини на вулиці Кв'ятківській у Львові.

Складні умови, в яких опинилося українське населення Галичини у 1920–1930-х роках під владою Польської Республіки, сприяли тому, що частина місцевих діячів почала виявляти зацікавлення політичними процесами в УСРР, де, на їхню думку, спостерігалось поступове зміцнення передумов державної суверенності української радянської держави. На цьому тлі наприкінці 1920-х років

активізувалися контакти А. Крушельницького з радянським консульством у Львові, про що, зокрема, свідчить запрошення від 18 грудня 1928 р. на вечерю в готелі «Жорж» і зустріч із повноважним представником СРСР у Польщі та його радником. Крушельницькі також неодноразово виїжджали разом із радянським консулом на відпочинок до Березова. З метою ознайомлення львівської української інтелігенції з досягненнями радянського кінематографа А. Крушельницького запрошували на спеціальні кіноперегляди, а також на зустріч із народним комісаром освіти УСРР, академіком М. Скрипником. Паралельно уряд УСРР прагнув формувати позитивний імідж серед ширших кіл української господарської інтелігенції Західної України.

У той самий час відбувалося активізування контактів родини з представниками радянських дипломатичних установ у Львові, зокрема з консулом Григорієм Радченком. Саме завдяки цьому каналу комунікації у 1931–1932 рр. до Харкова переїхали старші діти – Володимира й Іван Крушельницькі, які знайшли там професійні можливості. В. Крушельницька була призначена асистентом Інституту венерології та дерматології і впродовж року захистила кандидатську дисертацію; І. Крушельницький обійняв посаду наукового співробітника Інституту матеріальної культури та продовжив літературно-драматургічну діяльність. У листуванні з родиною вони повідомляли про сприятливі умови для праці, що, ймовірно, стало додатковим чинником ухвалення рішення про переїзд інших членів сім'ї.

11 травня 1934 р. до Харкова вирушили Антін і Марія Крушельницькі разом із дітьми Остапом і Богданом, невісткою Наталею та онукою Ларисою; у липні того ж року їх доповнили Тарас Крушельницький із дружиною. Саме цей переїзд став для родини фатальним: у подальші роки вони потрапили в поле дії радянських репресивних механізмів, що призвело до трагічних наслідків для більшості її членів. У Львові залишилася лише невістка – Галина (Олена) Левицька-Крушельницька, яку утримували професійні обов'язки та стан здоров'я.

Підсумовуючи аналіз життєвого шляху та громадської діяльності родини Крушельницьких, відзначимо, що цей рід є унікальним феноменом в історії української культури, який органічно поєднав давні шляхетські традиції з активним служінням національній ідеї. Центральну роль у формуванні світогляду родини відіграв А. Крушельницький, чия еволюція від модерністських пошуків до ідей соціального реалізму та національної державності визначила вектор діяльності всієї сім'ї. Його новаторські педагогічні погляди та створена разом із дружиною Марією атмосфера родинного виховання сприяли становленню цілої плеяди талановитих митців і науковців. Родина функціонувала як цілісне культурно-освітнє середовище, де культивувалися патріотизм, працелюбність та творча свобода, що забезпечило вагомий внесок її представників у розвиток національної культури.

Водночас доля родини Крушельницьких містить трагічну суперечність, зумовлену складними суспільно-політичними обставинами міжвоєнного періоду. Пошук шляхів реалізації української державності в умовах польської окупації Галичини призвів до поширення «радянськості» настроїв та ідеалізації радянської України. Активна видавнича діяльність та переїзд родини до Харкова у 1934 році стали фатальним кроком, спричиненим прагненням долучитися до культурного будівництва на Великій Україні, що зрештою перетворило представників цього видатного роду на жертв тоталітарного режиму.

РОЗДІЛ 3: РАДЯНСЬКІ РЕПРЕСІЇ РОДИНИ КРУШЕЛЬНИЦЬКИХ ТА ЇХНІ НАСЛІДКИ

3.1 Причини і механізми репресій щодо родини Крушельницьких

Репресії, спрямовані проти родини Крушельницьких, були частиною загальної політики радянського режиму, що мала на меті повне придушення національної інтелігенції та ліквідацію потенційних загроз для тоталітарної влади. Як представники української культурної еліти, члени родини Крушельницьких стали об'єктами переслідувань, оскільки їхня діяльність у сфері культури, освіти й літератури суперечила офіційній ідеології радянської держави. Вивчення причин і механізмів репресій щодо цієї родини дозволяє краще зрозуміти контекст тоталітарного терору 1930-х років.

У 1930-х роках сталінська політика в СРСР набула тоталітарного характеру, спрямованого на централізацію влади та придушення будь-яких проявів національної автономії. Українська інтелігенція, до якої належали члени родини Крушельницьких, сприймалася радянським режимом як головна загроза, оскільки саме інтелігенція була носієм ідей національного відродження. Політика українізації, що частково підтримувалася в 1920-х роках, була замінена на цілеспрямовану русифікацію, а будь-які спроби зберегти культурну самобутність почали сприйматися як прояви "українського буржуазного націоналізму".

Радянська влада прагнула створити однорідне суспільство, де всі аспекти життя контролювалися державою. Будь-які прояви національної самобутності, особливо серед інтелігенції, розглядалися як загроза цій однорідності. Діяльність Антіна Крушельницького, спрямована на збереження та розвиток української культури, суперечила офіційній політиці русифікації та централізації. Його педагогічна діяльність, зокрема видання підручників українською мовою та популяризація української літератури, сприймалася як спроба зберегти національну ідентичність, що було неприйнятним для радянського режиму.

Крім того, Антін Крушельницький був активним учасником українських культурних організацій, таких як "Просвіта", які займалися освітньою діяльністю серед українців. Він також підтримував ідеї створення незалежної України, що пізніше стало однією з причин його переслідування радянським режимом. Його активна громадська діяльність та відданість ідеї збереження української ідентичності робили його мішенню для радянських репресивних органів.

Аналізуючи передумови еміграції родини Крушельницьких, дослідники та мемуаристи сходяться на думці, що визначальними чинниками стали політика українізації в УСРР та віра в ідею соборності України. Зокрема, Л. Крушельницька наголошувала, що її дід, Антін Крушельницький, під впливом культурного піднесення 1920-х років прагнув долучитися до процесів національного відродження на Наддніпрянщині. Цю тезу підтверджував історик І. Крип'якевич, який вказував на сподівання А. Крушельницького взяти участь у масштабній культурно-просвітницькій діяльності. Подібної думки дотримувався й І. Боднарук, зазначаючи у своїх спогадах, що рішення про переїзд ґрунтувалося на переконанні у поступовому зміцненні суверенітету радянської України [25].

Процес релокації родини Крушельницьких до УСРР розпочався у грудні 1931 року з переїзду Володимири Крушельницької, яка під впливом родичів змінила польське підданство на радянське (формальну процедуру передачі паспорта консульству було завершено 10 жовтня 1934 року). Вона успішно інтегрувалася у професійне середовище, працюючи асистентом у Харківському науково-дослідному інституті венерології та дерматології, а її діяльність була відзначена премією у 1933 році [11, с. 60].

Через рік до Харкова прибув Іван Крушельницький, який, уже будучи радянським громадянином, обійняв посаду професора історії мистецтва, тоді як його дружина залишилася у Львові. Основний етап еміграції родини відбувся у травні 1934 року, коли до столиці УСРР приїхали Антін і Марія Крушельницькі разом із синами Богданом та Остапом, а також онукою Ларисою. Остаточна родина

возз'єдналася 5 липня того ж року з приїздом Тараса Крушельницького та його дружини [11, с. 60].

Після прибуття до Харкова місцем проживання Крушельницьких став будинок письменників «Слово». Антін Крушельницький набув радянського громадянства та розпочав роботу в редакції «Української радянської енциклопедії». Цей період активної діяльності та адаптації тривав лише пів року і безпосередньо передував початку репресій щодо членів родини.

Початковий період адаптації супроводжувався значними матеріальними труднощами: більшість чоловіків родини (окрім Івана) тривалий час не могли працевлаштуватися і забезпечували життєві потреби за рахунок продажу особистих речей. Спроби Антіна та Тараса вступити до Спілки письменників України (СПУ) спершу зазнали невдачі. Ситуація вирішилася лише на початку жовтня 1934 року, ймовірно, внаслідок особистого звернення А. Крушельницького до секретаря ЦК КП(б)У П. Постишева: обох було прийнято до СПУ, а Тарас отримав посаду перекладача у міській секції організації [11, с. 60].

Отже, причини репресій проти родини Крушельницьких полягали у системному конфлікті між їхньою національно-культурною місією та уніфікаційною політикою сталінського тоталітаризму. Визначальним чинником переслідувань стала активна діяльність родини, спрямована на збереження української ідентичності, яку радянська влада кваліфікувала як «буржуазний націоналізм» та загрозу для режиму. Рішення про переїзд до Харкова у 1931–1934 роках, мотивоване вірою в ідею соборності та успіхи українізації, виявилось фатальною помилкою. Замість можливості долучитися до культурного відродження, родина потрапила в пастку радянської каральної системи, де їхній інтелектуальний потенціал та патріотична позиція стали підставою для фізичного знищення.

3.2 Затримання, допити та судові процеси над членами родини

Репресії проти родини Крушельницьких є яскравим прикладом систематичного придушення інтелігенції радянським режимом у 1930-х роках. Як активні учасники культурного та громадського життя України, члени цієї родини опинилися під прицілом радянського репресивного апарату. Їхнє затримання, допити й судові процеси були не лише спробою фізично знищити представників національної інтелігенції, але й засобом створення атмосфери страху, яка мала паралізувати будь-який опір режиму.

Затримання членів родини Крушельницьких відбувалися в умовах повної несподіваності, що стало частиною загальної стратегії радянського режиму щодо залякування населення та знищення будь-яких проявів культурного чи національного спротиву. Вони часто здійснювалися вночі, коли люди спали, що додавало додаткового психологічного тиску на затриманих. У такі моменти не лише були порушені права людини, але й навмисно створювалися обставини, які максимально ускладнювали спроби протесту чи опору.

Затримання членів родини Крушельницьких, як і багатьох інших представників української інтелігенції, мали під собою абсолютно сфабриковані підстави. Вони звинувачувалися в "контрреволюційній діяльності", "шпигунстві", "антирадянській пропаганді" та інших абстрактних злочинах, для яких не існувало реальних доказів. Ці звинувачення були не тільки безпідставними, але й самі по собі свідчили про рівень беззаконня, властивий радянській репресивній системі, де найменша культурна чи громадська активність могла стати приводом для переслідувань.

Репресивні дії щодо родини розпочалися вже за пів року після переїзду до Харкова. Перша хвиля арештів відбулася в ніч проти 6 листопада 1934 року, коли до помешкання Крушельницьких прибула оперативна група НКВС у складі семи осіб. Після ідентифікації та негайного затримання Тараса, співробітники спецслужб провели обшук, за результатами якого під варту було взято також Антіна та Івана

Крушельницьких із повідомленням про їх етапування до Києва. Будь-які контакти затриманих із рідними були заборонені. Намагання жіночої частини родини з'ясувати обставини арешту чи домогтися аудієнції у партійного керівництва (зокрема у П. Постишева) виявилися безрезультатними; про подальшу долю ув'язнених вони дізналися лише з офіційних повідомлень у пресі [11, с. 61].

Івана Крушельницького було заарештовано за звинуваченням у підготовці терористичних актів проти вищого керівництва радянської держави. Вже 13 грудня того ж року виїзна сесія Військової колегії Верховного суду СРСР під час засідання у Києві ухвалила вирок, засудивши Івана Крушельницького до вищої міри покарання – розстрілу. Він проходив за однією груповою справою (загалом 28 осіб) разом зі своїм братом Тарасом Крушельницьким та письменником Григорієм Косинкою.

Другий етап репресій щодо родини було реалізовано в ніч проти 15 грудня 1934 року арештом Богдана, Остапа та Володимири. Кримінальну справу А. Крушельницького було виокремлено в окреме провадження для додаткового розслідування. Йому інкримінували активну участь у діяльності так званого закордонного «Об'єднання українських націоналістів» (ОУН) та виконання доручень щодо координації підпілля в УСРР [28].

У постанові оперуповноваженого II відділу СПО УВС у Харківській області містилися звинувачення Антіна Крушельницького у керівництві осередком ОУН, діяльність якого кваліфікувалася як спрямована на повалення радянського державного устрою та підготовку терористичних актів проти партійно-урядової верхівки. Слідство супроводжувалося застосуванням жорстких методів фізичного та психологічного впливу, зокрема шантажем життям дітей, що змусило А. Крушельницького наприкінці листопада визнати інкриміновані йому сфабриковані провини. Однак це вимушене самообмовляння, здійснене з метою порятунку синів, виявилось марним: на момент надання свідчень двох із них вже було страчено, а дружина померла внаслідок тяжкого психологічного потрясіння [20].

28 березня 1935 року виїзна сесія Військової колегії Верховного Суду СРСР ухвалила вирок, згідно з яким А. Крушельницького було засуджено до десяти років позбавлення волі з відбуванням покарання у Соловецькому таборі. Інші члени родини – Богдан, Остап та Володимира – постановою Особливої наради при НКВС СРСР у березні-квітні 1935 року отримали вирoki у вигляді п'яти років виправно-трудоx таборів. У жовтні 1937 року справу було переглянуто особливою «трійкою» НКВС, яка засудила Антіна Крушельницького, його синів Богдана й Остапа та доньку Володимиру до вищої міри покарання – розстрілу.

Згідно зі свідченнями очевидців, зокрема ув'язненого професора Львівського університету М. Чайковського, місцем відбування покарання членів родини спершу стало будівництво Біломорсько-Балтійського каналу, після чого їх було етаповано до Соловецького табору особливого призначення.

Подібні звинувачення виявлялися стратегією радянської влади, яка прагнула виправдати свої репресивні дії, обґрунтувавши їх необхідністю боротьби з ворожими силами всередині країни. Підозри щодо зв'язків з іноземцями автоматично робили людей, особливо представників інтелігенції, мішенями для арештів. У випадку родини Крушельницьких це звинувачення було надуманим і використовувалося для того, щоб позбутися активних культурних діячів, які могли становити загрозу радянській ідеології.

Арешти членів родини Крушельницьких не були випадковими. Вони стали частиною кампанії, спрямованої на знищення української інтелігенції та її впливу на культурну ідентичність народу. Переслідування не обмежувалися лише Антоном Крушельницьким; й інші члени родини також потрапили під обвинувачення, пов'язані з їхньою культурною та громадською діяльністю. Вони були звинувачені у "шкідництві" через свої творчі та педагогічні ініціативи, що йшли врозріз з офіційною радянською ідеологією. Їхня діяльність, спрямована на збереження української культури, мови та історії, викликала підозри у радянських властей, які сприймали це як прояв націоналізму і потенційну загрозу для єдності країни.

Затримання та обвинувачення членів родини Крушельницьких в антипатріотизмі були частиною системної політики радянського уряду, яка мала на меті не лише придушити активних культурних діячів, але й запобігти розвитку будь-якої форми опору режиму серед української інтелігенції. Всі ці події стали частиною значно ширшої кампанії з придушення культурного відродження, яке здобуло популярність серед національної еліти в Україні у 1920-х роках.

Після затримання членів родини Крушельницьких починалася найжорстокіша частина радянського репресивного механізму – допити. Відправлені до слідчих ізоляторів, де застосовувалися особливо жорстокі методи, вони ставали мішенями для системи, яка намагалася примусити їх зізнатися у злочинах, яких вони не скоювали. Радянські слідчі активно використовували різноманітні методи фізичного та психологічного тиску, щоб змусити затриманих підписати необхідні зізнання, часто навіть у злочинах, яких вони не вчинили. Цей процес не був спонтанним, а був частиною чітко розробленої системи, спрямованої на придушення будь-яких проявів національної свідомості й боротьби за культурну самобутність.

Торттури, позбавлення сну, тривала ізоляція – усі ці методи були стандартною практикою НКВС. Застосування насильства стало регулярною частиною процесу допитів, де інколи слідчі не зупинялися перед жодними засобами для досягнення своїх цілей. Слідом за фізичним тиском йшов психологічний, який ще більше зламав моральний дух затриманих. Часто погрози, що стосувалися близьких родичів, підштовхували людей до написання зізнань, навіть якщо вони були абсолютно невинні.

Інші члени родини Крушельницьких також зазнавали жорстокого тиску. Їхні допити ставали частиною системи репресій, де навіть відмова від зізнань могла стати причиною ще більшого тиску. Однак більшість із них, попри застосовувані торттури, відмовлялися визнавати себе винними. Це лише загострювало ситуацію, бо радянська влада не прощала непокори й вела боротьбу до кінця, щоб змусити

людину підкоритися її ідеології. Усі ці методи допитів мали на меті не лише отримати потрібну інформацію, але й морально зламати людину, позбавити її гідності та здатності до опору.

Володимира Крушельницька продовжила лікарську практику на території Соловецького кремля. За спогадами колишнього в'язня професора Ю. Чиркова, попри критичні умови утримання, виснажливу працю та постійний тиск, вона надала кваліфіковану медичну допомогу сотням хворих. Окрім професійної діяльності, В. Крушельницька долучилася до культурного життя табору, ставши акторкою театру під керівництвом Леся Курбаса, де продемонструвала значний драматичний хист. Існують також відомості про її одруження в ув'язненні з М. Урганом. Життєвий шлях Володимири Крушельницької, як і Л. Курбаса, М. Ургана та інших представників української еліти, обірвався внаслідок виконання розстрільного вироку, винесеного за сфабрикованими звинуваченнями 9 жовтня 1937 року.

Місця відбування покарання членів родини були розосереджені по території Соловецького архіпелагу. Антіна Крушельницького спершу утримували на острові Мала Муксалма, а згодом перевели до штрафного ізолятора на Секірній горі, розташованого у приміщенні Вознесенської церкви. Сини також перебували в ізоляції на різних локаціях: Богдан – на Великій Муксалмі, а Остап – на острові Анзер [16, с. 205].

За спогадами Лариси Крушельницької, Антін Владиславович пережив своїх синів, проте перебував у критичному психофізичному стані. Очевидці вказували на ознаки глибокого психічного розладу, що проявлялися в нав'язливому прагненні завершити роботу над романом «Батьківщина» та постійних пошуках паперу для писання.

Життя А. Крушельницького обірвалося 23 жовтня 1937 року внаслідок виконання смертного вироку, винесеного «трійкою» УНКВС Ленінградської області (за 1-ю категорією). Окремої уваги заслуговує доля його творчої спадщини:

згідно зі службовою запискою тюремного управління НКВС від 16 червня 1941 року, вилучений рукопис роману «Батьківщина» обсягом 13 зошитів було ліквідовано шляхом спалення [16, с. 205].

Тяжкий психологічний стан, спричинений репресіями проти членів родини, призвів до госпіталізації Марії Крушельницької (Слободи). Після тривалої хвороби 28 серпня 1935 року вона померла. Місце її поховання на харківському кладовищі не збереглося, оскільки могила була знищена подібно до поховань інших українських громадських діячів того часу.

Трагічна доля родини Крушельницьких набула широкого резонансу в міжнародному інформаційному просторі, зокрема знайшла відображення на шпальтах львівського часопису «Діло». Ці події стали переломним моментом, що фактично припинив процес добровільної еміграції галицької інтелігенції до Радянської України.

На початку 1935 року Галина Левицька, яка вимушено залишилася у Львові через стан здоров'я, ініціювала пошук своєї доньки Лариси через механізми Міжнародного Червоного Хреста. За сприяння дружини Юзефа Пілсудського було організовано зустріч Г. Левицької з головою «Політичного Червоного Хреста» Катериною Пешковою у Женеві, під час якої матір звернулася з проханням про допомогу у поверненні семирічної доньки.

У результаті пошукових заходів К. Пешковій вдалося встановити місцеперебування дитини у Курську. Фізичний та психологічний стан дівчинки був критичним: вона страждала від виснаження, потребувала невідкладної медичної допомоги та мала виражені порушення мовлення внаслідок перенесеного стресу. Упродовж чотирьох місяців К. Пешкова нелегально утримувала Ларису у власному помешканні, забезпечуючи їй необхідний медичний догляд. Виконуючи взяті зобов'язання, вона особисто супроводила дитину до Варшави для передачі матері, висунувши умову щодо суворого нерозголошення обставин порятунку в засобах масової інформації [12].

Отже, аналіз слідчих справ та перебігу судових процесів над членами родини Крушельницьких засвідчує, що радянська каральна система використовувала юридичні механізми виключно як інструмент політичного терору, базуючи обвинувачення на сфальсифікованих даних та отриманих під тиском свідченнях. Особливий цинізм репресивних органів проявився у справі А. Крушельницького, якого шляхом шантажу життям дітей змусили до самообмови вже після виконання смертних вироків його синам, що мало на меті моральний злам особистості перед її фізичним знищенням. Водночас збереження професійної та людської гідності окремими членами родини в умовах ізоляції, а також порятунок онуки Лариси стали свідченням духовної стійкості жертв тоталітаризму, який, попри фізичну ліквідацію інтелектуальної еліти, не зміг остаточно стерти пам'ять про її внесок у національну культуру.

3.3 Вплив репресій на родину Крушельницьких і відновлення пам'яті

Радянські репресії, що торкнулися родини Крушельницьких, залишили глибокий і тривалий слід не тільки на їхньому житті, але й на культурному та соціальному контексті України. Втрата таких видатних діячів, як Антін Крушельницький, а також переслідування інших членів родини мали руйнівні наслідки для їхнього особистого життя і долі. Однак, після десятиліть забуття, поступово почалося відновлення пам'яті про родину Крушельницьких, їхній внесок у збереження української культури та боротьбу за національну ідентичність. У цьому підрозділі розглянемо, як репресії вплинули на родину та як відновлення їхньої пам'яті стало важливим етапом у культурній історії України.

Репресії проти родини Крушельницьких стали частиною більш широкої сталінської політики знищення української інтелігенції, яку радянський режим використовував для придушення будь-якої форми опору, зокрема культурного та національного. Це було періодом, коли культурна еліта України, що намагалася зберегти ідентичність нації, була піддана систематичному тиску, переслідуванням

та знищенню. У випадку родини Крушельницьких, репресії мали катастрофічні наслідки не лише для їхнього особистого та професійного життя, а й для розвитку української культури та освіти в цілому.

Члени родини, зокрема Антін Крушельницький, який був активним діячем української культури, вченим та педагогом, стали жертвами радянського режиму, який звинуватив їх у "шпигунстві" й "антирадянській діяльності". Це звинувачення було вигадане та позбавлене реальних доказів, проте воно стало офіційним підґрунтям для арешту та страти Антіна Крушельницького в 1937 році. Цей арешт і смерть стали не лише особистою трагедією для родини, але й мали руйнівні наслідки для української культури. Антін був одним із видатних діячів, і його відсутність сильно позначилася на культурному середовищі того часу. Він був глибоко вкорінений у просвітницьких ініціативах і сприяв розвитку української літератури, освіти, а також боротьбі за збереження національних традицій. Його смерть означала втрату важливої фігури, що мала великий вплив на культурне життя, і цілу низку культурних ініціатив, в яких він брав участь, було припинено [27].

Крім того, репресії зумовили тривалу ізоляцію родини Крушельницьких від громадського життя. Родичі, які залишалися на свободі, перебували під постійним наглядом радянських органів, зазнавали психологічного тиску та поступово усувалися від культурної й громадської діяльності. Така практика була складовою цілеспрямованої політики придушення інтелігенції, наслідком якої стала загибель Івана Крушельницького та майже всієї його родини поряд із сотнями інших представників української культури, відомих сьогодні як покоління «Розстріляного відродження» [28].

Репресії також мали потужний психологічний ефект. Родини репресованих зазнавали не лише фізичного насильства, але й глибокого морального й психологічного тиску. Оскільки багато хто з репресованих був звинувачений у «шпигунстві» або «контрреволюційній діяльності», це означало, що всі їхні родичі,

навіть ті, хто залишався на волі, автоматично ставали об'єктами підозри. Психологічний тиск відчували не лише родичі безпосередньо репресованих, але й інші люди, що були з ними знайомі або пов'язані професійно. В умовах постійної загрози арешту навіть сама думка про підтримку репресованих ставала небезпечною.

Наслідки таких репресій мали далекосяжний ефект. Родичі родини Крушельницьких, які пережили ці події, часто були змушені приховувати свою приналежність до репресованих, оскільки страх перед новими репресіями був настільки великим, що навіть у 1950-х роках багато хто з них побоювався згадувати про свою спадщину або виступати на захист репресованих родичів. Цей страх став частиною психічної травми, яку пережили покоління родичів, а також тих, хто був безпосередньо зв'язаний із культурною діяльністю родини Крушельницьких. Для них історія репресій залишила глибокі шрами в колективній пам'яті, що робило неможливим нормальний розвиток національної культури та освіти в умовах сталінського тоталітарного режиму [7].

Насправді, страх перед новими переслідуваннями став настільки сильним, що навіть через десятиліття після завершення терору, родичі та нащадки родини Крушельницьких не сміли публічно виражати свої погляди або відновлювати спадщину родини через побоювання, що це може призвести до нових репресій. Це змусило їх залишатися в тіні, хоча бажання зберегти пам'ять про своїх предків і їхній внесок у культуру нікуди не зникло.

З іншого боку, репресії мали і довгостроковий вплив на українське суспільство в цілому. Тотальна ізоляція і страх, що панував серед інтелігенції, призвели до того, що більшість культурних діячів були змушені або покинути свою країну, або піти в тінь. Це означало, що на довгі роки Україна залишалася без своїх кращих талантів у сфері науки, культури та освіти. Процес творення нової культурної еліти, яка могла б відновити національну самобутність і сприяти розвитку України, був серйозно затруднений. Вплив репресій на родину

Крушельницьких був багатогранним і глибоким. Репресії не лише знищили їхнє особисте і професійне життя, але й завдали важкого удару по українській культурі в цілому. Вони стали каталізатором для тривалого культурного застою, де ідеї національної гідності та культури стали виглядати небезпечними й нелегітимними. Спадок родини Крушельницьких, як і багатьох інших репресованих родин, був загублений на довгі десятиліття, але навіть після всього пережитого родина залишила незгладимий слід в українській культурі, який з часом почав відновлюватися завдяки працям істориків, культурних діячів та науковців.

Відновлення пам'яті про родину Крушельницьких після десятиліть мовчання та цензури стало важливою частиною культурного процесу, що відбувався в Україні після розпаду СРСР. Крушельницькі – старовинний галицький шляхетський рід, представники якого відігравали помітну роль у формуванні українського культурного та інтелектуального середовища. Протягом багатьох років ця тема була табуованою через політичні обмеження, накладені радянським режимом. Репресії, які торкнулися представників родини, були частиною загальної стратегії сталінського режиму, спрямованої на знищення української інтелігенції та придушення національної культури. Тому будь-які спроби вшанувати репресованих діячів культури сприймалися як загроза існуючій системі. У результаті їхня спадщина залишалася в тіні, а культура, якою вони займалися, була забута або навіть навмисно викреслена з історії [30].

Процес відновлення пам'яті розпочався лише наприкінці 1980-х років, коли в Україні почалися серйозні політичні та соціальні зміни. Переосмислення історії стало можливим із приходом гласності та демократії, які дозволили говорити про заборонені теми, в тому числі про репресії та їхні наслідки для української національної культури. Після десятиліть цензури історія родини Крушельницьких, яка була вимушено забута, поступово почала отримувати нове звучання.

Перші серйозні кроки у відновленні пам'яті про родину Крушельницьких стали можливими вже в 1980-х роках, під час перших етапів перебудови. В цей час

почали з'являтися публікації, в яких досліджувалися репресії проти української інтелігенції. Проте справжній прорив у цьому процесі стався після розпаду СРСР, коли в Україні розпочалася доба демократизації. Саме в ці роки стало можливим не лише публічне обговорення питань, пов'язаних із радянськими репресіями, але й відновлення імен репресованих діячів.

У 1990-х роках почали публікуватися статті, монографії та наукові дослідження, що висвітлювали внесок родини Крушельницьких у розвиток української культури. Історики, культурологи та літературознавці, залучені до процесу відновлення пам'яті про родину, отримали доступ до архівних матеріалів, з'явилися нові джерела та можливості для більш об'єктивного аналізу подій того часу. Важливим складником цього процесу стали особисті свідчення, зокрема мемуарні тексти. Так, у 1990-х роках Лариса Іванівна Крушельницька почала писати спогади про пережиті трагічні події, і цей досвід мав для неї глибоко особистий та травматичний характер: під час роботи над спогадами вона знову, як у дитинстві після повернення до матері, почала затинатися. Серед найбільш значущих ініціатив цього періоду можна відзначити створення пам'ятних публікацій і збірників, які розповідали про долю родини Крушельницьких та їхній внесок у формування української культури [12].

Крім того, в 1990-х роках було започатковано культурні ініціативи, які мали на меті увічнення пам'яті про родину Крушельницьких. Різноманітні культурні заходи, пам'ятні заходи, виставки та фестивалі стали важливими частинами процесу відновлення пам'яті. У Львові та інших містах України стали проводити заходи, які висвітлювали роль родини Крушельницьких в історії української культури, освітнього і національного руху. Виставки, присвячені родині, почали організовувати в музеях, а також були проведені літературні читання, на яких згадували твори представників родини Крушельницьких.

Особливе значення мала роль культурних форумів і наукових конференцій, де дослідники та культурні діячі мали можливість не лише обговорити тему

репресій, але й підняти важливі питання збереження культурної спадщини. На цих заходах акцентувалася увага на тому, що культура, яку намагалися знищити репресії, є важливою частиною національної ідентичності. Публічне визнання внеску родини Крушельницьких у розвиток української культури стало важливим етапом у процесі національного відродження, що мало місце в Україні після здобуття незалежності.

Відновлення пам'яті про родину Крушельницьких стало також частиною більш широкої культурної боротьби, метою якої було відновлення правди про репресії та повернення історії на місце, яке їй належить. Це відновлення не лише дозволило відновити справедливість для тих, хто постраждав, але й стало важливим кроком у пошуку власної національної ідентичності, яка була відкинута тоталітарним режимом.

Важливим моментом у відновленні пам'яті стало усвідомлення того, що українська культура не повинна бути забута чи пригнічена, а її важливі представники, такі як родина Крушельницьких, повинні бути вшановані. Відновлення пам'яті про них стало знаком того, що Україна здатна дати гідну оцінку своїм героям і культурним діячам. Процес відновлення пам'яті про родину Крушельницьких, який триває й сьогодні, є частиною глибокого культурного очищення і процесу, що допомагає суспільству побудувати нову ідентичність, засновану на правді, пам'яті та шані до тих, хто виступав за збереження національної культури навіть у найтемніші часи.

Відновлення пам'яті про родину Крушельницьких має величезне значення для сучасного українського суспільства, яке після десятиліть політичного та культурного пригнічення постає перед серйозними питаннями своєї національної ідентичності. Українська нація, переживши глибокі травми, спричинені репресіями сталінської епохи, має потребу в усвідомленні та переосмисленні власної історії. Відновлення пам'яті про родину Крушельницьких стало важливим кроком у цьому процесі, оскільки їхня діяльність була спрямована на збереження української

національної ідентичності в умовах радянської репресивної машини. Вони були частиною культурного фронту, який виступав на захист національних цінностей, навіть коли це означало величезні особисті втрати. Саме за Збручем, у реаліях радянської дійсності, у 1937 році було остаточно зруйновано ілюзії значної частини галицьких українців щодо можливості бодай мріяти про незалежну українську державу під радянськими прапорами, що трагічно підтвердила доля родини Крушельницьких [28].

Репресії, що торкнулися родини Крушельницьких, стали частиною політики, спрямованої на знищення української інтелігенції, культурних діячів і освітян. Тоталітарна держава намагалася знищити будь-які спроби розвитку національної самосвідомості через культурні, освітні та громадські ініціативи. Втрата таких фігур, як Антін Крушельницький, позначилася не лише на житті родини, а й на культурному житті країни в цілому. Для українського суспільства це був великий удар, оскільки культурні діячі, такі як Крушельницькі, були важливою частиною того, що складало національну ідентичність. Відсутність цих діячів у суспільному та культурному житті України на багато років загальмувала розвиток української культури та освіти.

Після здобуття незалежності в 1991 р. постало питання відновлення національної пам'яті та об'єктивного висвітлення історико-історіографічних питань, які раніше були під впливом ідеологічного тиску радянської доби [15, с. 128].

Завдяки роботі з відновлення пам'яті про родину Крушельницьких нові покоління українців змогли краще зрозуміти свою історію та цінності, які вони відстоювали, а також усвідомити глибокий вплив цих діячів на формування національної культури. Водночас осмислення їхньої долі неможливе без ширшого контексту репресивної політики радянської влади, яка справді масового розмаху щодо освітян та представників інтелігенції набула у 1937–1938 рр. Саме в цей період органами НКВС було «викрито» так званий «обласний повстанський комітет» із розгалуженою структурою, нібито створеною у 1935–1936 рр., на чолі з

завідувачем обласного відділу народної освіти С. Крупком, що стало типовим прикладом фабрикації справ проти освітнього середовища. Без усвідомлення цієї історії неможливо повністю розкрити масштаби трагедії, що спіткала українську інтелігенцію, а також по-справжньому оцінити досягнення, яких вдалося здобути попри всі труднощі [13, с. 217].

Відновлення пам'яті про родину Крушельницьких стало також важливою частиною боротьби за збереження національної пам'яті в умовах посттоталітарного суспільства. Після багатьох десятиліть цензури та замовчування інформації, коли будь-які спроби вшанувати репресованих діячів української культури вважалися загрозою для радянського ладу, цей процес став відновленням моральної та культурної справедливості. Крушельницькі стали символами боротьби за українську ідентичність, за національні цінності в умовах, коли їхній захист вимагав величезних жертв. Повернення їхніх імен і робіт до культурного та наукового простору стало важливим для осмислення спадщини того часу.

Для сучасної України відновлення пам'яті про Крушельницьких – це не лише процес вшанування пам'яті про окрему родину, але й важливий етап для повернення культурної самоідентичності нації. Після десятиліть репресій і переслідувань, коли українці були позбавлені можливості вільно виражати свої культурні і національні прагнення, такі кроки допомогли відновити зв'язок із своєю історією. Пам'ять про родину Крушельницьких стала частиною ширшого процесу національного відродження, коли з'явилася можливість для переосмислення культурної спадщини та повернення до глибоких історичних коренів.

Відновлення пам'яті про таких діячів, як родина Крушельницьких, є важливим для збереження національної ідентичності і формування здорової національної самосвідомості. Для сучасних українців це символ того, що навіть у найтемніші часи, коли культура та мова опинялися під загрозою знищення, завжди знаходилися люди, готові боротися за збереження національних цінностей. Пам'ять про родину Крушельницьких є не тільки актом вшанування загиблих і

репресованих, але й способом виховання нових поколінь, які мають усвідомлювати свою історію, свою культурну спадщину і важливість боротьби за національну ідентичність.

Відновлення пам'яті стало важливим етапом у подоланні наслідків тоталітарного режиму і створенні нової національної історії, в основі якої лежить не забуття, а гідність, повага і визнання здобутків минулого. В Україні відбувається поступове відновлення культурної ідентичності, і внесок родини Крушельницьких у цю справу не можна недооцінювати. Це також процес очищення нації від наслідків тогочасного режиму і важливий крок у розбудові здорового, демократичного суспільства, де цінується історія і культура народу.

Родина Крушельницьких, яка зазнала жорстоких репресій у радянський період, є важливим символом боротьби української інтелігенції за культурну ідентичність. Відновлення пам'яті про їхній внесок у національну культуру стало суттєвим кроком у процесі реабілітації української інтелігенції та повернення її належного місця в історії країни. Репресії, пережиті членами цієї родини, не лише зламали їхні особисті долі, а й стали частиною ширшого трагічного досвіду, що залишив глибокий відбиток на українській культурі та суспільстві загалом. У цьому контексті відновлення пам'яті про родину Крушельницьких є важливим етапом визволення національної свідомості від наслідків тоталітаризму, що образно передала Ліна Костенко, наголошуючи на «посмертних масках» і хрестах як звичних, але трагічних символах української історичної пам'яті та на тому, що за кожним із них стояла жива людина [12].

РОЗДІЛ 4. ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА ПРИКЛАДІ РОДИНИ КРУШЕЛЬНИЦЬКИХ

4.1. Поняття, структура та критерії аксіологічної компетентності в шкільній історичній освіті

Аксіологічна компетентність у шкільній історичній освіті трактується як здатність учнів свідомо оцінювати історичні події, явища та діячів крізь призму цінностей, співвідносити минуле з моральними й соціальними нормами, а також формувати власні судження щодо подій минулих і сучасних епох. Її зміст ґрунтується на взаємодії трьох складових: пізнавальної, ціннісної та діяльнісної.

Пізнавальна складова охоплює засвоєння фактів, подій, знань про історичних осіб і опанування вміння працювати з різними типами джерел. Ціннісна спрямована на осмислення моральних, культурних і соціальних орієнтирів, що відкриваються під час вивчення історії, а також на формування здатності морально оцінювати дії людей у конкретних історичних обставинах. Діяльнісна складова передбачає практичне застосування знань: уміння аргументовано висловлювати думки, інтерпретувати джерела, дискутувати, виконувати творчі завдання, у яких проявляється ціннісний погляд на історичні явища .

Процес навчання історії в школі – це складне, багатогранне й не завжди однозначне педагогічне явище. Отже, як підкреслював В. Власов, пізнання історії не зводиться до простого опису фактів, механічного запам'ятовування дат чи встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Воно передбачає усвідомлення значущості історичних подій і постатей для їхнього часу та для сучасності, а також розуміння того, що ми, як спадкоємці минулих поколінь, несемо перед ними певну відповідальність. У цьому контексті особливого значення набуває формування в учнів ціннісного ставлення до історичного минулого, здатності до моральної оцінки подій і вчинків історичних діячів, співпереживання та рефлексії. Саме такі

міркування дозволяють глибше досягнути особистісний вимір аксіологічного підходу у процесі вивчення історії [51, с. 13].

Показниками сформованості аксіологічної компетентності виступають рівень розуміння учнями історичних цінностей, уміння розглядати факти минулого крізь призму морально-етичних вимірів, здатність обґрунтовувати власне бачення історичних подій, а також активність у виконанні практичних завдань — опрацюванні джерел, підготовці презентацій чи участі в оцінювальних формах контролю. Саме поєднання цих елементів дає можливість школярам не лише опановувати події та факти, а й виробляти емоційно-ціннісне ставлення до минулого, усвідомлювати вагу історичної пам'яті та формувати критичний погляд, необхідний для розуміння складних моральних виборів, перед якими стояли люди в різні історичні періоди. Такий підхід перетворює вивчення історії на процес, у якому школярі поступово навчаються самостійно оцінювати події, розвивають етичну свідомість і формують активну громадянську позицію.

Важливо підкреслити, що становлення аксіологічної компетентності в умовах шкільної освіти потребує цілісного поєднання знань, ціннісних орієнтирів і практичних умінь у межах навчального процесу. Учень має не лише запам'ятовувати факти, але й розуміти їх соціально-моральний вимір, бачити причинно-наслідкові зв'язки та усвідомлювати наслідки людських дій у минулому. Звернення до історії радянських репресій і їхнього впливу на конкретні родини, зокрема на родину Крушельницьких, допомагає школярам співвіднести особистісні цінності та громадянські уявлення з реальними історичними драмами. Це сприяє усвідомленню важливості збереження пам'яті та формує критичне ставлення до проявів несправедливості.

У навчальному процесі аксіологічна компетентність формується через спеціально організовані педагогічні методи: опрацювання історичних джерел, аналіз життєвих шляхів історичних діячів, обговорення їхніх моральних виборів, а також використання інтерактивних форм роботи, що розвивають уміння

аргументовано висловлювати та відстоювати власну думку. Важливо підкреслити, що аксіологічний підхід охоплює не лише інтелектуальне засвоєння історичного матеріалу, а й особистісне осмислення подій, уміння оцінювати дії людей з позицій культурних та етичних цінностей. Саме це сприяє формуванню у здобувачів освіти здатності до самостійного мислення, моральної рефлексії та відповідальної громадянської поведінки.

Сучасні науковці та педагоги відзначають, що сьогодні вся освітня система зорієнтована на виховання самостійної, ініціативної та критично мислячої особистості, яка здатна адаптуватися до динамічних змін, ефективно взаємодіяти з іншими, реалізовувати себе в полікультурному й багатонаціональному середовищі, поважати загальнолюдські цінності та усвідомлювати виклики сучасності. У нинішніх умовах людина повинна бути готовою до нових життєвих реалій: навчатися через досвід, долати труднощі, швидко змінюватися, імпровізувати й шукати натхнення для подальшого розвитку.

Тож цілком очевидно, що перед суспільством постає завдання формування оновленого відчуття особистої відповідальності та активної позиції, адже сьогодні кожному доводиться брати власну долю у свої руки. Це не лише освітній виклик – це соціальна вимога часу. У цьому процесі провідне місце належить саме гуманітарним дисциплінам, а передусім історії, яка навчає розуміти людські вчинки, моральний вибір, цінності та наслідки рішень, що формують майбутнє [33].

Таким чином, поняття аксіологічної компетентності в шкільній історичній освіті включає три взаємопов'язані рівні: пізнавальний, ціннісний і діяльнісний, а її критеріями виступають усвідомлення історичних цінностей, здатність до моральної оцінки подій, уміння формулювати власну позицію та застосовувати знання на практиці. Ці компоненти дозволяють органічно поєднати навчальний та виховний процес, роблячи уроки історії не лише джерелом знань, а й платформою для розвитку моральної свідомості та ціннісного ставлення до історії та сучасності.

Формування аксіологічної компетентності вимагає систематичного поєднання теоретичного та практичного компонентів навчання. Теоретичний аспект передбачає ознайомлення учнів із ключовими поняттями, механізмами історичних процесів та моральними дилемами, які постали перед людьми у різні історичні періоди. Практичний аспект реалізується через роботу з історичними джерелами, документами, архівними матеріалами та біографіями конкретних осіб, що дозволяє учням не лише засвоїти фактичний матеріал, а й усвідомити його ціннісне та моральне значення. Особливо важливим у цьому контексті є використання прикладів, які викликають емоційний і моральний відгук, оскільки саме через особистісне залучення формується глибоке розуміння цінностей та відповідальності.

Аксіологічна компетентність сприяє розвитку у школярів здатності до самостійного оцінювання історичних подій, що, у свою чергу, підвищує рівень критичного мислення та готовності до морального аналізу. У процесі навчання учні вчаться зіставляти свої цінності з цінностями історичних персонажів, оцінювати правомірність дій та прийнятих рішень, а також усвідомлювати наслідки цих рішень для суспільства та окремих людей. Такий підхід дозволяє виховувати не тільки історичну обізнаність, а й соціальну відповідальність, здатність до емпатії та розуміння складних моральних ситуацій.

Важливою складовою є також включення аксіологічної компетентності в різні види навчальної діяльності. Під час уроків історії педагоги застосовують методи, спрямовані на активізацію пізнавальної роботи учнів: роботу з документами, інтерпретацію історичних джерел, дискусії щодо моральних і ціннісних аспектів минулого. Завдяки поєднанню теоретичних знань, ціннісних орієнтирів і практичної діяльності формується багатовимірне бачення історичного процесу, здатність критично й аргументовано оцінювати події та використовувати набуті знання в реаліях сьогодення. Таким чином, аксіологічна компетентність постає не лише як складник навчання, а й як вагомий виховний елемент, що

синтезує пізнавальну діяльність, моральні оцінки та соціально відповідальну поведінку. Це сприяє формуванню в учнів цілісного й осмисленого ставлення до історичного минулого та власного місця в сучасному світі.

Особливе значення у розвитку аксіологічної компетентності має систематичне звернення до історичних прикладів, що допомагають глибше осягнути моральний та ціннісний зміст минулих подій. Аналіз конкретних життєвих ситуацій, зокрема трагічної історії родини Крушельницьких у період радянських репресій, дає можливість учням не лише засвоїти фактичний матеріал і хронологію, а й усвідомити складність виборів, мотиви вчинків людей, порівняти власні цінності з ціннісними орієнтирами історичних персонажів. Саме емоційне й моральне залучення сприяє формуванню глибоких переконань щодо важливості свободи, людської гідності, відповідальності за власні дії та ролі особистості в суспільстві.

У цьому контексті слушним є загальне визначення компетентності: це інтегрована здатність учня, набута в процесі навчання, яка поєднує знання, уміння, досвід, цінності та ставлення і може цілісно реалізовуватися на практиці. Таким чином, аксіологічна компетентність є комплексним утворенням, що формує не лише інтелектуальну, а й моральну зрілість здобувачів освіти.

Навчальна діяльність у межах аксіологічного підходу передбачає всебічне використання різноманітних джерел та методів, що поєднують аналітичні, рефлексивні й творчі форми роботи. Звернення до архівних матеріалів, документів, мемуарів та біографій не лише забезпечує учнів необхідною інформацією, а й сприяє розвитку уміння критично осмислювати минуле, формувати власні оцінки, аргументовано висловлювати думки та здійснювати етичне судження. Аксіологічна компетентність у цьому контексті виходить за межі суто навчального процесу: вона інтегрується у виховну діяльність, підтримуючи розвиток патріотизму, громадянської свідомості, соціальної відповідальності, а також поваги до історичної пам'яті й культурної спадщини.

Таким чином, аксіологічна компетентність охоплює взаємопов'язані пізнавальні, ціннісні та діяльнісні складові, які забезпечують гармонійне поєднання освітнього та виховного компонентів. Вони сприяють не лише засвоєнню історичного матеріалу, а й формуванню морального ставлення до подій минулого, розвитку критичного мислення та готовності робити усвідомлений громадянський вибір. На думку О. Пометун, аксіологічна компетентність передбачає також уміння вибудовувати власні версії та оцінки історичного розвитку [51, с. 78], що підкреслює її інтерпретативний і творчий характер.

Застосування цього підходу на основі конкретних історичних сюжетів, зокрема історії родини Крушельницьких, дозволяє учням зрозуміти складність моральних рішень у минулому, побачити наслідки історичних подій та підготуватися до прийняття обґрунтованих етичних рішень у сучасному житті.

Особливо важливим аспектом у формуванні аксіологічної компетентності є розвиток умінь співставляти історичні події з сучасними соціальними та моральними проблемами, що сприяє усвідомленню значення історичного досвіду для особистого й суспільного життя. Учні, аналізуючи долю родини Крушельницьких у контексті радянських репресій, отримують можливість оцінювати не лише факти, а й етичну сторону історичних процесів, усвідомлювати наслідки порушення прав і свобод людини, а також важливість громадянської відповідальності. Цей процес активізує особистісне осмислення історичних цінностей, формує здатність до морального судження та стимулює розвиток критичного мислення, що є невід'ємною частиною аксіологічної компетентності.

Використання прикладу конкретної родини дозволяє учням побачити, яким чином загальноісторичні процеси впливали на життя окремих людей, як вони реагували на складні обставини, зберігали власні цінності та сприяли розвитку культурного й громадського життя. У навчальному процесі це реалізується через аналіз архівних документів, роботу з фотографіями, листами та спогадами, а також обговорення моральних і ціннісних виборів членів родини. Такий підхід не лише

підвищує пізнавальну активність учнів, а й сприяє формуванню у них уміння усвідомлено оцінювати історичні явища, приймати зважені моральні рішення та розвивати емпатію.

У результаті формування аксіологічної компетентності учні набувають здатності не просто відтворювати історичні факти, а глибоко аналізувати їх, співвідносити з особистісними та суспільними цінностями, визначати їх значення для сучасності. Такий процес забезпечує цілісне сприйняття історії, де знання, моральні оцінки та практичні навички взаємопов'язані та доповнюють одне одного. Таким чином, аксіологічна компетентність виступає як інтегративна якість, що поєднує пізнання, моральну свідомість і готовність до відповідальної соціальної та громадянської діяльності, формуючи у школярів усвідомлене ставлення до минулого та сучасності і сприяючи розвитку моральної, культурної та громадянської ідентичності.

Формування аксіологічної компетентності також передбачає розвиток у учнів уміння усвідомлювати зв'язок між історичними подіями та сучасними моральними та соціальними викликами. Аналіз долі родини Крушельницьких дозволяє учням зрозуміти, як політичні репресії впливали на життя окремих людей та сімей, і як при цьому вони зберігали власні цінності, культуру та громадську активність. Це сприяє формуванню здатності до морального осмислення, розвитку емпатії та співпереживання, а також виховує усвідомлення особистої та громадянської відповідальності.

Особливу роль у цьому процесі відіграє робота з історичними джерелами та документами, які відображають реальні історичні події, спогади та дії членів родини Крушельницьких. Учні вчаться аналізувати інформацію, відокремлювати факти від суб'єктивних оцінок, робити висновки про мотивацію вчинків та їхні наслідки, а також співставляти отримані знання зі своїми власними цінностями та соціальним досвідом. У такий спосіб навчальний процес стає не лише пізнавальним,

а й виховним, сприяючи формуванню моральної свідомості та здатності до критичного оцінювання історичних явищ.

Аксіологічна компетентність у шкільній історичній освіті є інтегративною якістю, що об'єднує знання про історичні події, моральну оцінку та практичні навички застосування цих знань у повсякденному житті. Вона дає учням змогу не лише відтворювати хронологію та факти, а й усвідомлювати цінність людської гідності, моральну відповідальність і роль особистості в суспільних процесах. Особливо ефективним у цьому є використання конкретних прикладів, таких як діяльність родини Крушельницьких, що дозволяє глибше зрозуміти значення історичних подій, їхні наслідки та формує здатність до критичного мислення, моральної оцінки і активної громадянської позиції.

Одним із ключових принципів сучасної історичної освіти є компетентнісний підхід, який передбачає, що проміжним і кінцевим результатом навчання стає формування певних здібностей учня (компетенцій). Ці компетенції проявляються через комплекс умінь, що ґрунтуються на знаннях, ціннісних орієнтирах і досвіді діяльності. Навчально-виховний процес спрямовується на досягнення результатів у трьох вимірах: ключові, загальнопредметні та предметні (галузеві) компетенції [36].

Особливо важливою складовою формування аксіологічної компетентності є здатність учнів не лише усвідомлювати історичні факти, а й переносити отримані знання та ціннісні орієнтири на власне життя та сучасні соціальні реалії. Через розгляд долі родини Крушельницьких школярі можуть побачити конкретні прояви мужності, громадянської відповідальності та стійкості перед несправедливістю, що відображають моральні цінності, які залишаються актуальними й сьогодні. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, вмінню співставляти власні переконання із історичними прикладами та формує вміння оцінювати поведінку людей у складних історичних обставинах.

Аксіологічна компетентність розкривається також через емоційне і моральне залучення учнів до аналізу історичних подій. Робота з архівними

матеріалами, листами, спогадами та біографіями членів родини Крушельницьких дозволяє школярам побачити людину не тільки як носія фактів історії, а й як суб'єкта, який робив моральні вибори у конкретних життєвих умовах. Завдяки цьому учні вчаться розуміти складність історичних процесів, усвідомлювати вплив політичних рішень на особисте життя та культуру, а також оцінювати дії людей з точки зору моральних і ціннісних критеріїв [33].

Формування аксіологічної компетентності через приклад родини Крушельницьких дозволяє поєднати навчальний та виховний процес, зробивши його більш глибинним та осмисленим. У цьому контексті уроки історії перестають бути лише засобом передачі фактологічних знань, вони стають майданчиком для розвитку морального судження, ціннісної оцінки подій та особистісного осмислення історії. Учні набувають здатності критично оцінювати історичні явища, усвідомлювати роль індивідуальних і колективних дій у формуванні суспільства, а також формувати власну позицію щодо цінностей свободи, справедливості, людської гідності та громадянської відповідальності.

Таким чином, аксіологічна компетентність виступає комплексним інтегративним результатом навчання, який поєднує знання про історію, моральні оцінки та здатність до практичної реалізації ціннісних орієнтирів. Вона створює основу для формування свідомої громадянської позиції, моральної відповідальності та критичного мислення, а приклад родини Крушельницьких дає учням конкретну модель для осмислення цінностей у контексті складних історичних обставин.

4.2. Потенціал прикладу родини Крушельницьких для ціннісного осмислення радянських репресій

Приклад родини Крушельницьких є особливо цінним для формування у школярів здатності до морального та ціннісного осмислення радянських репресій, оскільки він демонструє конкретні наслідки політичних переслідувань для життя інтелігенції та культурного середовища України. Доля цієї родини дозволяє учням

уявити реальні складнощі, з якими стикалися люди в умовах репресивного режиму, оцінити моральний вибір окремих осіб та зрозуміти, як особисті та суспільні цінності впливали на їхні рішення. Через розгляд біографій членів родини, аналіз архівних документів та свідчень можна простежити, яким чином репресії впливали на соціальний статус, професійну діяльність і культурну активність, а також як родина зберігала свою ідентичність і моральні принципи всупереч системним утискам.

Використання прикладу родини Крушельницьких у навчальному процесі стимулює розвиток у школярів критичного мислення та здатності до морального осмислення історичних подій. Учні не лише запам'ятовують факти, а й навчаються аналізувати мотиви й наслідки вчинків, усвідомлювати масштаб і значення порушення прав і свобод людини та співставляти отримані знання зі своїми ціннісними орієнтирами. Такий підхід сприяє формуванню емпатії, розвитку здатності до співпереживання та моральної рефлексії, що є важливим елементом аксіологічної компетентності.

Водночас ефективність і оптимізація навчально-виховного процесу значною мірою залежить від активної участі самих учнів. Практика показує, що в сучасних загальноосвітніх школах рівень цієї участі часто є низьким і потребує посилення, особливо у старших класах. Учні 15–17 років уже достатньо дорослі та незалежні, щоб не завжди беззаперечно виконувати вказівки вчителів, але ще недостатньо зрілі, досвідчені й поінформовані, щоб повністю оцінити важливість навчання. У зв'язку з цим актуальним стає пошук ефективних шляхів організації навчального процесу та стимулювання учнів до високих результатів.

Особливий потенціал прикладу родини Крушельницьких полягає у можливості демонструвати конкретну людську поведінку в умовах історичної несправедливості. Через аналіз життєвих ситуацій, рішень і дій членів родини учні бачать, як поєднуються особистісні цінності та соціальна відповідальність, як моральні принципи допомагають зберігати гідність навіть у найскладніших

обставинах. Вивчення таких прикладів сприяє усвідомленню того, що історія складається не лише з подій і дат, а й із долі конкретних людей, і що кожна дія має моральний та ціннісний аспект, який важливо розуміти для формування свідомого громадянина.

Таким чином, потенціал прикладу родини Крушельницьких у навчанні полягає у тому, що він дозволяє поєднати фактичне знання про радянські репресії з ціннісним осмисленням їхніх наслідків, формує у школярів здатність до морального судження, критичного аналізу та усвідомленого вибору, а також сприяє розвитку громадянської позиції, відповідальності та емпатії. Використання такого прикладу робить уроки історії більш глибинними та особистісно значущими, забезпечуючи не лише знання про минуле, а й розвиток моральної та ціннісної свідомості учнів.

Дослідження прикладу родини Крушельницьких також дозволяє учням усвідомити складність історичних подій через призму особистісних переживань та моральних дилем, з якими стикалися члени родини. Аналізуючи конкретні життєві ситуації, такі як затримання, допити та наслідки репресій для професійної та культурної діяльності, школярі можуть глибше зрозуміти, як політичні рішення впливали на особисте життя, сімейні відносини та соціальні зв'язки. Це створює основу для розвитку морального та ціннісного осмислення історичних явищ, оскільки учні бачать не абстрактні події, а реальні людські долі, що допомагає їм оцінювати вчинки та рішення людей у минулому з точки зору сучасних етичних та громадянських норм.

Використання прикладу родини Крушельницьких у навчальному процесі ефективно сприяє формуванню у школярів критичного мислення, здатності до морального осмислення історичних подій, усвідомлення наслідків порушення прав людини та розвитку емпатії. Цінності й ціннісні орієнтації як основа взаємодії людини з навколишнім (соціальним і природним) середовищем суттєво впливають на її життєву стратегію, тому завдяки зануренню в конкретний історичний контекст учні відчують особистий зв'язок із подіями, аналізують мотиви й наслідки дій

історичних постатей, співставляють власні цінності з цінностями минулого та оцінюють моральний вибір людей у складних історичних ситуаціях [47, с. 79].

Приклад родини Крушельницьких дозволяє інтегрувати різні форми навчальної діяльності – роботу з архівними джерелами, біографічний аналіз, дискусії та творчі завдання – що забезпечує комплексне формування аксіологічної компетентності. Такий підхід поєднує пізнавальний, моральний і емоційний рівні навчання, допомагає учням розвивати громадянську позицію та відповідальну соціальну поведінку, усвідомлювати значення історичної пам'яті та цінностей сучасного суспільства .

За сучасними уявленнями про цінності, аксіологічне знання постає як результат осмислення методологічних проблем ціннісного пізнання і ціннісної сфери індивідуального та соціального буття. Воно включає онтологічний, гносеологічний, антропологічний, праксеологічний і герменевтичний компоненти та формує цілісне уявлення про світ цінностей. Аксіологічне знання є складною системою, структурованою через факти, закономірності та теоретичні побудови ціннісної теорії, що сприяє глибокому розумінню ціннісних феноменів і розвитку аксіологічної компетентності школярів [48, с. 73].

4.3. Проектування навчальних завдань і оцінювання аксіологічних результатів

Проектування навчальних завдань для формування аксіологічної компетентності має ґрунтуватися на інтеграції пізнавального, морального та ціннісного компонентів навчання. У контексті вивчення історії родини Крушельницьких завдання повинні стимулювати не лише засвоєння фактологічного матеріалу, а й розвиток здатності учнів до аналізу, порівняння, критичної оцінки та морального осмислення подій. Робота з архівними джерелами, документами та біографіями дозволяє школярам самостійно визначати причини і наслідки репресій, оцінювати дії окремих членів родини та формувати власне

ставлення до проявів несправедливості, що сприяє усвідомленню цінності людської гідності, соціальної відповідальності та історичної пам'яті. Значне місце у навчальних завданнях займають дискусії, творчі проєкти, написання есе та рефлексійні роботи, які допомагають учням співставляти історичний досвід із власними моральними переконаннями, оцінювати мотиви й вчинки людей та порівнювати їх із сучасними етичними нормами, формуючи критичне мислення, емпатію та здатність до морального судження .

Оцінювання результатів у формуванні аксіологічної компетентності має враховувати не лише правильність відтворення знань, а й уміння учнів здійснювати ціннісну оцінку подій, обґрунтовувати власну позицію та застосовувати знання у практичних або соціальних ситуаціях. Для цього доцільно використовувати методи рефлексії, дискусії, презентації та письмові роботи, які дозволяють зафіксувати рівень розвитку морального та ціннісного мислення. Таке оцінювання стимулює учнів до самостійного осмислення історичних процесів, розвитку відповідального ставлення до власних дій і соціальної поведінки, забезпечуючи комплексне формування аксіологічної компетентності, що є ключовим результатом сучасної історичної освіти .

Проектування навчальних завдань передбачає врахування різнорівневих компетенцій учнів, що дозволяє організовувати роботу як індивідуально, так і в групах. До таких завдань можуть належати аналіз конкретних історичних ситуацій із життя родини Крушельницьких, створення власних сценаріїв альтернативного розвитку подій, обговорення моральних виборів та формулювання висновків щодо значення історичних уроків для сучасного суспільства. Такий підхід забезпечує не лише засвоєння фактологічного матеріалу, а й розвиток умінь критично оцінювати ситуації, аргументовано висловлювати власну позицію та співвідносити історичні знання з цінностями сучасного життя.

Варто відзначити, що навчальне середовище в цьому контексті можна розглядати як «аксіосередовище», про що слушно зауважує В. Капіца, визначаючи

його як «аксіосферу циркуляції ціннісних детермінантів в якості “регулятивних цінностей”, з котрих обираються “пріоритетні цінності” для розвитку мислення та здатності до мислотворчості аксіологічних суб’єктів» [40, с. 357]. Таким чином, проєктування завдань має враховувати не лише навчальні цілі, а й ціннісні орієнтири учнів, створюючи умови для формування їхніх критичних і моральних компетентностей.

І при оцінюванні аксіологічних результатів у контексті вивчення родини Крушельницьких дозволяє реалізувати цілісний підхід до формування аксіологічної компетентності. Воно створює умови для інтеграції пізнавальних, моральних та ціннісних компонентів навчання, сприяє розвитку критичного мислення, моральної свідомості та громадянської відповідальності, що є необхідною основою для формування ціннісно орієнтованої особистості сучасного учня.

При проєктуванні навчальних завдань особливу увагу слід приділяти інтеграції різних видів діяльності, що сприяють розвитку аксіологічної компетентності. Це можуть бути аналітичні завдання, які передбачають роботу з історичними документами, фотографіями, листами та архівними матеріалами родини Крушельницьких, що дозволяє учням оцінювати мотиви, вчинки та наслідки дій конкретних історичних осіб. Такий підхід забезпечує не лише розвиток критичного мислення, а й формує здатність до морального судження, адже учні порівнюють реальні історичні ситуації з власними ціннісними орієнтирами та етичними уявленнями.

Не менш важливою є інтеграція творчих завдань, які дозволяють учням висловлювати власні судження у вигляді есе, презентацій або рефлексійних робіт. Завдяки цьому учні вчаться не лише передавати факти, а й осмислювати історію через призму моральних та ціннісних аспектів, усвідомлювати особисту відповідальність та соціальну значущість власних висновків. Цей процес створює умови для глибокого емоційного залучення, яке посилює ефект навчання та сприяє

формуванню емпатії, здатності до співпереживання та усвідомлення важливості прав людини та громадянських свобод.

Оцінювання аксіологічних результатів потребує комплексного підходу, що враховує не лише знання фактів, а й здатність учнів здійснювати ціннісну оцінку подій, аргументувати власну позицію та застосовувати знання у різних ситуаціях. Учні можуть демонструвати моральні судження через усні відповіді, групові обговорення, дискусії та письмові завдання, аналізуючи дії членів родини Крушельницьких та оцінюючи їхні моральні рішення. Важливо диференціювати завдання з урахуванням рівня розвитку, здібностей та інтересів учнів, що дозволяє кожному брати участь у аналізі матеріалів, висловлювати власні судження і робити висновки, стимулюючи критичне мислення, оцінку моральних дилем та співвіднесення історичних явищ із сучасними цінностями.

Проектування навчальних завдань та оцінювання аксіологічних результатів із використанням прикладу родини Крушельницьких реалізує цілісний підхід до формування аксіологічної компетентності, поєднуючи пізнавальний, моральний і ціннісний компоненти. Така організація навчальної діяльності сприяє розвитку критичного мислення, усвідомленої громадянської позиції, здатності до морального судження і соціальної відповідальності, формуючи ціннісно орієнтовану особистість та історичну свідомість учнів. Особливе аналітичне значення має визначення Н. Шетелі, яка розглядає аксіо-розвивальне середовище як «складно-структурований, багаторівневий освітній простір, що має полісуб'єктний і полікомпонентний зміст та характеризується інтегральним впливом різних чинників на розвиток психофізичних і особистісних якостей здобувачів освіти, зокрема аксіологічної компетентності» [24, с. 206].

Особливу увагу при проектуванні навчальних завдань слід приділяти міждисциплінарному підходу, який поєднує історичні знання з аналізом моральних, соціальних та культурних аспектів. Використання матеріалів про родину Крушельницьких дозволяє обговорювати не лише конкретні події, а й їхнє значення

для суспільства, моральні дилеми та цінності, які відстоювали члени родини. Це допомагає учням усвідомити, що історія – це не просто факти та дати, а людські долі та моральні вибори, які формують соціальне середовище і культурний розвиток суспільства. Включення активних форм діяльності – дискусій, дебатів, рольових ігор, проєктних робіт – сприяє практичному застосуванню моральних оцінок, взаємодії з однокласниками, аргументуванню власної позиції та оцінці позицій інших. Такий підхід забезпечує систематичне формування аксіологічних компетентностей, розвиток критичного мислення, соціальної відповідальності та усвідомлення значення історичної і культурної пам'яті.

Оцінювання аксіологічних результатів має враховувати не лише обсяг знань, а й рівень розвитку морального мислення, здатність аналізувати ціннісні аспекти історичних подій та застосовувати отримані знання у власній поведінці та соціальній практиці. Важливо, щоб учні могли аргументовано висловлювати позицію, порівнювати історичні факти з сучасними етичними нормами та робити висновки, що демонструють розуміння цінностей у різних історичних і соціальних контекстах. Як слушно зазначає М. Братко, освітнє середовище навчального закладу – це комплекс умов і ресурсів (матеріальних, технологічних, організаційних та особистісних), які цілеспрямовано створюють можливості для загальнокультурного й особистісного розвитку учнів [32, с. 18–19]. Поєднання змістовних завдань із відповідним освітнім середовищем сприяє цілісному формуванню особистості, здатної до морального судження, критичного аналізу історичних явищ та активної громадянської позиції.

Проектування навчальних завдань і оцінювання аксіологічних результатів спрямовані на комплексне формування у школярів здатності поєднувати знання про історичні події з аналізом їхніх моральних та ціннісних аспектів. Використання прикладу родини Крушельницьких дозволяє не лише засвоювати фактичний матеріал, а й розвивати критичне мислення, емоційне включення та моральне осмислення історії. Завдяки цьому учні формують власну громадянську позицію,

усвідомлюють значення прав людини та соціальної відповідальності, порівнюють історичні рішення з сучасними етичними нормами і роблять висновки, актуальні для особистого і соціального життя .

Такий підхід забезпечує цілісне формування аксіологічної компетентності, де знання, моральні оцінки та практичні уміння взаємопов'язані. Учні навчаються усвідомлено оцінювати дії історичних постатей, аналізувати соціальні та політичні явища через призму цінностей і застосовувати отримані знання для власного розвитку та формування активної громадянської позиції. Уроки історії перестають бути лише репродуктивним засвоєнням фактів і дат, перетворюючись на простір розвитку морального судження, критичного мислення, емоційної чутливості та ціннісного ставлення до суспільства, що є основою підготовки школярів до активного та відповідального життя.

РОЗДІЛ 5: МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ АКСІОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ НА ПРИКЛАДІ РОДИНИ КРУШЕЛЬНИЦЬКИХ

5.1 Стратегії інтеграції теми родини Крушельницьких у освітній процес

Використання тематики, пов'язаної з долями представників родини Крушельницьких, у закладах загальної середньої та позашкільної освіти є важливим чинником поглибленого вивчення історії України XX століття та засобом формування аксіологічної компетентності старшокласників. Залучення учнів до осмислення трагічних обставин сталінських репресій сприяє формуванню почуття національної гідності, розуміння значення культурної спадщини та здатності критично аналізувати історичні події тоталітарної доби. Біографічний матеріал про родину Крушельницьких, що стала жертвою радянської політики знищення української інтелігенції, дозволяє розглядати минуле крізь призму людських доль, національних цінностей і морально-етичної відповідальності.

Інтеграція цієї теми у навчальні програми відповідає сучасним цілям історичної освіти, які завжди змінювалися відповідно до суспільних трансформацій. Як і на межі XIX–XX ст., коли основним призначенням шкільної історичної освіти було формування історичної свідомості, розвиток уміння розуміти минуле у процесі суспільної еволюції та виховання патріотизму, сьогодні вивчення репресивної політики СРСР та духовної стійкості української інтелігенції залишається актуальним. Тема Крушельницьких відкриває широкі можливості для реалізації цих педагогічних орієнтирів, адже дозволяє учням не лише засвоїти фактичний матеріал, але й досягнути ціннісний вимір історичних подій.

Важливим є міжпредметний підхід до опрацювання зазначеної проблематики. Матеріал про родину Крушельницьких доцільно залучати на уроках історії України, української та зарубіжної літератури, мистецтва, громадянської освіти, а також у межах факультативів або гурткової роботи. Такий підхід дає змогу сформувати у

здобувачів освіти цілісне бачення культурно-історичного контексту 1930-х років, коли радянський тоталітарний режим здійснював масштабні репресії проти діячів культури, науки та освіти. Аналізуючи долі письменників, музикантів, педагогів та інших представників інтелігенції, учні глибше усвідомлюють механізми руйнування національної ідентичності та культурної спадщини, а також роль особистої громадянської позиції в умовах політичного тиску.

Застосування цього тематичного матеріалу повністю узгоджується із вимогами Державного стандарту освітньої галузі «Суспільствознавство» та сучасними очікуваними результатами навчання, які передбачають формування критичного мислення, національних і загальнолюдських цінностей, правової культури та здатності до відповідального ставлення до суспільних явищ [38].

Під час опрацювання теми сталінських репресій у шкільному курсі історії важливо акцентувати увагу учнів на тому, що радянська влада спрямовувала свій тиск не лише на політичних опонентів, а й на культурну еліту та носіїв національної ідентичності. Розгляд подій 1930-х років доцільно поглиблювати через конкретні біографічні приклади, зокрема історію родини Крушельницьких. Аналіз їхнього життєвого шляху дозволяє старшокласникам краще усвідомити масштаби державного терору, який охопив не лише політиків чи селян, а й діячів науки, культури та освіти. Уроки можуть будуватися на опрацюванні автентичних документів, архівних матеріалів, спогадів та біографічних джерел, що надає змісту навчання особистісного виміру й підсилює виховний компонент.

Не менше значення має використання літературних творів членів родини Крушельницьких, зокрема Антіна Крушельницького, у рамках уроків української літератури. Їхня художня та публіцистична спадщина, створена в умовах тоталітарного тиску, є вагомим джерелом для розуміння духовних пошуків української інтелігенції та її боротьби за збереження культурної самобутності. Аналізуючи твори, учні можуть простежити, яким чином мистецтво ставало

формою спротиву цензурі, інструментом збереження духовних цінностей та способом утвердження національної ідентичності в репресивному середовищі.

Вагомі можливості для інтеграції теми пропонують також уроки мистецьких дисциплін. Музичне мистецтво дає змогу залучити учнів до вивчення творчої спадщини Соломії Крушельницької, яка була не лише всесвітньо відомою співачкою, а й культурною амбасадоркою України. Її виступи на провідних театральних сценах світу сприяли утвердженню української музичної традиції та створювали підґрунтя для збереження національної ідентичності в добу політичних утисків. На уроках образотворчого мистецтва доцільно залучати матеріали про художні та культурні ініціативи родини Крушельницьких, розглядати стилістичні напрями їхньої творчості й аналізувати, як мистецтво відображало історичні процеси, суспільні настрої та репресивну політику влади.

Інтеграція елементів біографічної, мистецької та історичної інформації повністю відповідає сучасним вимогам щодо реалізації міжпредметних зв'язків. Такий підхід сприяє глибшому осмисленню навчального матеріалу, формуванню цілісної картини історичного процесу, умінню застосовувати знання з одного предмета під час вивчення інших дисциплін, а також забезпечує розвиток світоглядних висновків та інтересу до предмета. Міжпредметна інтеграція допомагає формувати в учнів узагальнені вміння та навички, що використовуються в різних освітніх ситуаціях і практичній діяльності [37, с. 16–17].

Важливою частиною інтеграції теми є також акцент на національній історії та культурі в рамках окремих курсів. Вивчення національної історії, зокрема в контексті боротьби за збереження української культури в умовах політичних переслідувань, є важливим етапом формування патріотичного виховання. Учні повинні усвідомити, що національна культура є не лише предметом творчості, але й важливим елементом національного суверенітету. Теми, пов'язані з репресіями, мають значення для глибшого розуміння того, як українці змогли зберегти свою ідентичність у складні часи, а також як важливими є культурні герої, які боролися

за право на самовираження. Інтеграція теми родини Крушельницьких у навчальний план ЗЗСО дозволяє учням не лише вивчити важливі історичні події, а й збудувати культурну самосвідомість, глибше зрозуміти національну історію та культуру. Ця тема надає можливість для широкого освітнього аналізу та є чудовим інструментом для формування критичного мислення у молоді щодо важливості збереження національних цінностей та ідентичност.

Позашкільна освіта, відповідно до Конституції України та законів «Про освіту» і «Про позашкільну освіту», є важливою складовою національної освітньої системи та спрямована на розвиток творчих здібностей учнів, формування їхньої соціальної активності й національної самосвідомості [49]. У цьому контексті тема родини Крушельницьких та їхнього культурного спадку має високу виховну цінність. Вона дає змогу учням глибше зрозуміти процеси репресій, механізми знищення інтелігенції та водночас – силу культурного опору, що робить її надзвичайно актуальною для позашкільного вивчення.

Ефективною формою роботи можуть стати гуртки історико-культурного спрямування, де учні досліджують діяльність родини Крушельницьких, аналізують архівні матеріали, художні твори та свідчення епохи. Такі заняття дозволяють поєднувати наукове дослідження з творчим підходом, формуючи в учнів критичне мислення та розуміння історичних процесів. Розгляд життя Крушельницьких – від культурного внеску до трагедії радянських репресій – допомагає молоді усвідомити, як тоталітарний режим впливав на українську культуру та особистість.

Позашкільні заходи – літературні вечори, тематичні виставки, читацькі проєкти, творчі студії – створюють простір для осмислення культурної спадщини через мистецтво. Презентація творів родини Крушельницьких, обговорення їхнього внеску в національне відродження, а також створення власних творчих робіт сприяють формуванню громадянської позиції учнів і їхньої культурної ідентичності. Саме такі форми діяльності поєднують історію, культуру й виховання,

роблячи тему родини Крушельницьких важливим чинником патріотичного та духовного розвитку молоді

Сучасні цифрові технології істотно розширюють можливості освітнього процесу, дозволяючи вчителям і учням глибше, наочніше й різнобічніше опрацьовувати складні історичні теми. Використання мультимедійних ресурсів - документальних фільмів, інтерактивних презентацій, відеолекцій, онлайн-курсів за участю істориків та культурологів – робить навчання доступним, динамічним і змістовним. Особливо ефективними такі засоби є під час вивчення теми родини Крушельницьких, їхнього культурного внеску та трагічної долі в період радянських репресій, оскільки вони допомагають школярам краще зрозуміти історичний контекст, емоційно відчувати драматизм подій і усвідомити значення культурної спадщини. Погоджуючись із дослідниками проблеми, слід підкреслити, що саме на уроках історії формуються основи історичної свідомості, світогляд майбутніх громадян і їхнє ставлення до минулого українського народу. Тут реалізуються ключові напрями патріотичного виховання: розвиток державницьких цінностей, громадянської відповідальності, поваги до культурних надбань, духовності та національної ідентичності. Інтеграція мультимедійних матеріалів у навчальний процес сприяє ефективнішому засвоєнню ключових історичних подій, акцентуванню уваги на видатних українських постатях та позитивних суспільних зрушеннях, забезпечуючи глибоке осмислення минулого і виховання у школярів стійкого українського патріотизму [52].

Документальні фільми та інтерактивні презентації є найефективнішими мультимедійними засобами для вивчення теми родини Крушельницьких, їхньої культурної спадщини та пережитих радянських репресій. Кіно дає можливість побачити реальні кадри, почути свідчення й відчувати емоційний вимір трагедії, дозволяючи сформувати глибше й точніше уявлення про історичні події. Особливо цінними є матеріали про Соломію Крушельницьку, чиє життя і творчість стали

символом національної гідності. Такі ресурси допомагають учням усвідомити значення культури як форми опору й збереження української ідентичності .

Сучасні цифрові платформи та інтерактивні інструменти – тести, онлайн-курси, групові мультимедійні проєкти – дозволяють учням активно досліджувати документи, працювати з візуальним контентом і співвідносити факти з історичним контекстом. Вони стимулюють розвиток критичного мислення, дослідницьких умінь та інтересу до теми, водночас роблячи навчання динамічним і практично орієнтованим. Такий підхід не лише поглиблює знання про родину Крушельницьких, а й розкриває ширший контекст українського культурного опору в умовах тоталітарного тиску.

Залучення учнів до дослідницької діяльності є одним із найефективніших методів опрацювання теми родини Крушельницьких та радянських репресій. Такий підхід не лише поглиблює розуміння історичних подій, а й формує в учнів уміння аналізувати факти, працювати з джерелами та критично оцінювати інформацію. Дослідницькі технології сприяють розвитку самостійності, відповідальності та усвідомлення значення національної пам'яті у процесі формування громадянської позиції, а також допомагають школярам зрозуміти, що навчання є частиною наукового пізнання.

Проектна діяльність у цьому контексті відіграє ключову роль, оскільки дає змогу учням працювати з архівними матеріалами, біографічними даними та документальними джерелами, створювати власні дослідницькі проєкти, презентації або міні-документальні фільми. Такі завдання розвивають навички аналізу джерел, уміння робити обґрунтовані висновки й бачити зв'язок між індивідуальними долями та ширшими історичними процесами . Участь у творчих формах роботи – виставках, проєктних захистах, конкурсах дослідницьких робіт – стимулює інтерес до історії та сприяє формуванню навичок командної роботи, публічного виступу та аргументації .

Важливим складником дослідницької діяльності є організація наукових конференцій, дискусій і конкурсів, що забезпечує перехід від пасивного сприйняття знань до активної пізнавальної діяльності учнів. У процесі такої роботи школярі не лише презентують результати власних досліджень, а й навчаються висувати проблеми, формувати гіпотези, перевіряти достовірність інформації та робити самостійні висновки. Це відповідає сучасним методам навчання, за яких учень виступає активним учасником освітнього процесу, а вчитель виконує роль організатора й консультанта. Такий підхід узгоджується з думкою К. Вудсона: «Передати інформацію – це не навчання. Насамперед треба намагатися довести до того, щоб кожний сам думав та робив усе сам» [42, с. 104]. Застосування дослідницьких технологій сприяє розвитку критичного мислення, підвищенню мотивації до навчання та формуванню комплексу наукових і практичних умінь, важливих для загального інтелектуального розвитку особистості.

Співпраця закладів освіти з науковими установами, архівами, музеями та громадськими організаціями є ключовим чинником у вивченні складних історичних тем, зокрема історії родини Крушельницьких і радянських репресій. Така взаємодія забезпечує доступ до достовірних джерел, сприяє формуванню навичок роботи з первинними матеріалами та поглибленому розумінню історичного контексту. Лекції, консультації й семінари за участю істориків, культурологів та музейних працівників дозволяють учням отримати спеціалізовані знання, формувати критичне мислення й аналітичні вміння, а також опановувати сучасні методи наукового дослідження. Особливе значення мають робота з архівними документами та відвідування музеїв, що створюють умови для безпосереднього контакту з історичними артефактами і сприяють розвитку професійних навичок джерелознавчого аналізу.

Поєднання освітнього процесу з діяльністю архівів і музеїв, а також організація шкільних виставок, тематичних експозицій та наукових заходів розширює можливості практичного застосування знань. Такі форми роботи

стимулюють зацікавленість учнів, формують відповідальне ставлення до національної культурної спадщини й розуміння значення історичної пам'яті. Завдяки цьому освітній процес виходить за межі традиційного засвоєння інформації, перетворюючи учнів на активних учасників дослідницького пізнання. Подібна співпраця не лише підвищує якість історичної освіти, а й сприяє формуванню національної самосвідомості та цілісного бачення історичних процесів, пов'язаних із культурним відродженням та драматичним досвідом репресій.

5.2 Проєктування навчально-методичного інструментарію та оцінювання аксіологічних результатів

Історія є ключовою дисципліною, яка допомагає учням не лише зрозуміти минуле, а й розвивати критичне мислення та усвідомлювати сучасні суспільні процеси. Водночас процес навчання історії в школі є складним і багатограним, адже передбачає не лише засвоєння фактів, а й формування в учнів ціннісних орієнтацій та вміння працювати з історичними джерелами [51, с. 13]. Тема родини Крушельницьких і радянських репресій в Україні дозволяє інтегрувати у навчальний процес різноманітні завдання, презентації та тести, що стимулюють аналітичне мислення й дослідницьку діяльність школярів. Учні можуть досліджувати внесок родини у літературу, музику, науку та освіту, оцінюючи їхній вплив на формування національної ідентичності та усвідомлюючи причини переслідувань інтелігенції радянським режимом. Ефективними формами роботи в цьому контексті є есе, реферати, мультимедійні презентації, а також аудіо- та відеоматеріали, що ілюструють культурну спадщину родини, зокрема музичну діяльність Соломії Крушельницької як символ збереження національної самобутності. Ще одним важливим завданням є порівняльний аналіз культурного розвитку в Україні до та після радянських репресій. Учні досліджують, як політичні переслідування вплинули на мистецтво, літературу, музику та діяльність

інтелігенції, оцінюють спроби митців зберегти українську ідентичність у складних умовах. Такі завдання сприяють глибшому розумінню історичних процесів, розвитку навичок критичного аналізу та усвідомленню, як зовнішній тиск формував культурну та соціальну ситуацію в Україні.

Вивчення історичних джерел є ключовим методом у навчанні історії, оскільки дозволяє учням безпосередньо працювати з документами, аналізувати факти та формувати критичне мислення. Одним із завдань для учнів може бути робота з архівними матеріалами родини Крушельницьких – листами, свідченнями, фотографіями та іншими документами. Учні аналізують ці джерела, щоб відтворити історичний контекст репресій, оцінити роль радянської правової системи у легалізації переслідувань та зрозуміти політичну атмосферу того часу. Наприклад, учням можна запропонувати написати роботу на тему «Як архівні матеріали допомагають розкрити історію репресій родини Крушельницьких», або проаналізувати конкретні документи, такі як ордери на арешт чи протоколи судових процесів, що стосуються членів родини.

Актуальність використання історичних джерел у навчанні підтверджується численними науковими та методичними працями. Дослідники та методисти, зокрема В. Власов [34], Н. Гупан [50], М. Дмитрієнко [26], Л. Задорожня [21], Т. Ковбасюк [22], Ю. Малієнко [43], О. Пометун [51], наголошують на необхідності системного використання джерел, класифікації їхніх функцій та застосування різних прийомів і форм роботи з ними у закладах загальної середньої освіти. Мультиперспективне використання документів, що детально розглядають історичні події з різних точок зору, також досліджували зарубіжні науковці, зокрема К. Галлагер [35], Х. Кріїнс та Й. Ван дер Лью Роод [41]. Використання таких підходів дозволяє учням не лише здобувати знання про минуле, а й глибше осмислювати складні соціально-політичні процеси та роль культури у формуванні національної ідентичності.

Завдання на вивчення ролі родини Крушельницьких у збереженні національної ідентичності дозволяє учням глибше зрозуміти, як діяльність родини сприяла збереженню української національної ідентичності під час радянського тоталітарного режиму, і передбачає створення проєктів, наприклад, на тему "Родина Крушельницьких: захисники української культури в умовах репресій". Учні досліджують, як члени родини працювали в умовах цензури та намагалися зберегти національні традиції попри політичний тиск, можуть написати есе або підготувати презентацію на тему "Як творчість родини Крушельницьких допомогла зберегти українську ідентичність у 1930-х роках", аналізуючи, як культурна діяльність родини стала джерелом спротиву тоталітарному режиму та важливим елементом національного відродження в Україні. Такі завдання не лише допомагають краще зрозуміти історію родини Крушельницьких, але й сприяють розвитку аналітичних і творчих здібностей учнів, дозволяють взаємодіяти з різноманітними історичними джерелами, формувати власні висновки та досягати складні історичні процеси, виховуючи майбутніх дослідників, критичних мислителів і патріотів, які усвідомлюють важливість збереження національної пам'яті та культурної спадщини.

Мультимедійні презентації на сучасному уроці історії є ефективним інструментом організації пізнавальної діяльності учнів, адже дозволяють поєднати подачу навчальної інформації з розвитком аналітичного, критичного та творчого мислення. Методично продумана презентація потребує від учителя ретельної підготовки, визначення послідовності та способів подачі матеріалу, організації взаємодії з учнями та постійного зворотного зв'язку, що забезпечує високу ефективність навчання та досягнення конкретних результатів пізнавальної діяльності [53, с. 146].

Презентації на теми родини Крушельницьких, історії радянських репресій та творчості Соломії Крушельницької дозволяють учням глибше дослідити внесок української інтелігенції у культурне відродження, зрозуміти, як діяльність родини

сприяла збереженню національної ідентичності в умовах тоталітарного режиму, а також усвідомити наслідки політичних репресій для розвитку культури. Такі роботи можуть включати короткі біографії членів родини, аналіз досягнень у літературі, музиці та науці, документальні свідчення, фотоматеріали та відеокліпи виступів Соломії Крушельницької, що допомагає учням оцінити значення культурної діяльності для національної самобутності та формує критичне мислення і розуміння історичних процесів.

Тести є важливим інструментом перевірки знань учнів та розвитку їх аналітичних навичок у вивченні історії, зокрема теми родини Крушельницьких і радянських репресій. Вони дозволяють оцінити засвоєння як конкретних фактів (біографії членів родини, їхні досягнення в музиці, літературі та освіті), так і розуміння історичного контексту, зокрема впливу тоталітарного режиму на розвиток культури та національної ідентичності. Тестові завдання можуть бути відкритими (вільний виклад, доповнення) або закритими (на відповідність, послідовність, співвідношення) і включати як прості питання на визначення фактів, так і завдання для глибшого аналізу: наприклад, «Які основні досягнення Соломії Крушельницької на світових сценах?» або «Яку роль відігравав Антін Крушельницький у розвитку української літератури?».

Інші варіанти тестів можуть перевіряти знання про радянські репресії, культурне відродження в Україні та їхній вплив на інтелігенцію. Запитання на співвіднесення фактів з конкретними особистостями допомагають побачити взаємозв'язок між діяльністю родини Крушельницьких і широкими культурними та політичними процесами, наприклад: «З якими культурними організаціями була пов'язана діяльність Антіна Крушельницького?» або «Яке значення мала Соломія Крушельницька для популяризації української культури за кордоном?» Тест, як діагностичний інструмент, дозволяє оцінити результат освітнього процесу об'єктивно, базуючись на валідності, надійності та ефективності завдань, а також

формує навички роботи з історичними джерелами, критичне мислення та здатність робити власні висновки на основі аналізу історичних подій [54, с. 231].

Завдання, презентації та тести на тему родини Крушельницьких і радянських репресій не тільки допомагають учням краще зрозуміти важливі історичні події, але й сприяють розвитку їхніх аналітичних і творчих здібностей. Вони стимулюють глибше осмислення теми, дозволяючи учням відчувати себе частиною великої історії і отримати навички дослідницької роботи, що є надзвичайно важливими для розвитку сучасного покоління.

5.3 Методика роботи з історичними джерелами як інструмент формування ціннісних орієнтирів

Історичні джерела є невід'ємною частиною навчального процесу, особливо при вивченні теми родини Крушельницьких і радянських репресій, адже використання архівних матеріалів, свідчень, фотографій, літературних творів та інших джерел допомагає учням не лише засвоювати факти, а й розвивати критичне мислення, аналітичні навички та здатність до самостійного дослідження. Залучення до роботи з історичними джерелами формує глибоке розуміння історії та навички роботи з першоджерелами, що є основою будь-якого дослідження. Одночасно важливим є вміння правильно обирати та інтерпретувати різні типи документів – письмові, усні, архівні, фотографічні, картографічні тощо, що дозволяє учням бачити різноманітність підходів до вивчення історії та усвідомлювати, як різні джерела допомагають реконструювати події.

Робота з архівними матеріалами є важливою складовою вивчення історії, оскільки дає учням можливість не лише засвоювати факти, а й розвивати критичне мислення та аналітичні навички. Архівні джерела – протоколи допитів, особисті листи, свідчення, офіційні документи радянських органів, фотографії – дозволяють досліджувати теми радянських репресій і їхній вплив на культурне життя України, зокрема діяльність родини Крушельницьких. Використання цих матеріалів

допомагає учням глибше зрозуміти історичний контекст, оцінити механізми політичного тиску та маніпуляцій інформацією, якими радянська влада виправдовувала репресії.

Практична робота з архівними документами, такими як ордери на арешт, протоколи допитів чи обвинувальні акти, дає учням змогу аналізувати, як радянський режим формував «злочинну» картину діяльності родини Крушельницьких без реальних доказів, застосовуючи тортури та фальсифікацію свідчень. Під час занять учні вчаться оцінювати достовірність джерел, розуміти ідеологічний тиск і методи доведення провини, а також бачити, як правова система використовувалася як інструмент боротьби з опозицією. Такий підхід не лише знайомить з історичними фактами, а й формує вміння працювати з архівами, аналізувати документи та робити власні висновки на основі досліджених матеріалів, що сприяє глибокому розумінню політичного і соціального контексту того часу.

Використання усних свідчень та інтерв'ю є потужним інструментом для глибшого розуміння історичних подій, таких як радянські репресії, оскільки вони дозволяють учням бачити історію через особисті досвіди людей, які пережили ці події. Усні джерела, найдавніші серед історичних матеріалів, є пам'ятками усної словесної творчості – фольклору, і надають можливість досліджувати минуле не лише через факти та документи, а й через людські емоції, переживання, страждання та боротьбу за збереження ідентичності в умовах політичного терору [44, с. 121]. Оптимальне використання таких джерел у навчанні сприяє розвитку в учнів умінь критичного аналізу інформації, історичного мислення та оволодінню методами історичного пізнання.

Одним із ефективних способів роботи з усними свідченнями є інтеграція їх у навчальні проекти. Учні можуть аналізувати аудіо- чи відеоінтерв'ю з людьми, які пережили репресії, ставити питання на кшталт: «Як свідчення сучасників змінюють наше розуміння репресій?» або «Які емоційні аспекти подій найбільше

запам'ятовуюються?». Такі завдання допомагають оцінити, як особисті історії доповнюють офіційну історію, заповнюють прогалини у письмових джерелах і показують, як репресії впливали на конкретних людей, їхню долю та ідентичність.

Важливим напрямом навчально-дослідницької діяльності є робота з різними видами джерел: документальними матеріалами архівів, епістолярними та літературними пам'ятками, усними свідченнями. Вона охоплює підготовку доповідей, рефератів і наукових робіт, запис спогадів, листування з ветеранами, виконання пізнавальних завдань, створення персональних учнівських виставок і розроблення індивідуальних освітніх маршрутів історичними музеями міста та області. Залучення усних джерел у творчих проєктах (документальні фільми, театральні постановки, інтерв'ю з родичами та знайомими) сприяє розвитку емпатії, критичного мислення та вміння інтерпретувати суб'єктивні свідчення в контексті ширших історичних процесів, що дозволяє учням глибше усвідомити багатогранність історичного минулого [45, с. 106].

Робота з літературними джерелами та культурною спадщиною є важливою складовою вивчення історії, оскільки література відображає культурний і соціальний контекст свого часу, ставлення до влади та процеси формування національної ідентичності. Літературні твори членів родини Крушельницьких та інших діячів культури, створені в умовах радянських репресій, слугують не лише джерелом історичних фактів, а й інструментом реконструкції минулого, демонструючи збереження національної ідентичності через творчість попри політичний тиск і цензуру. Водночас аналіз наукової літератури й шкільної практики засвідчує незавершеність методичних підходів до використання таких джерел в освітньому процесі, що зумовлює потребу їх ґрунтовного наукового та методичного опрацювання [46, с. 263].

Для учнів ці твори стають каналом для розуміння емоційного та культурного контексту часу, дозволяючи відчувати атмосферу репресій і зрозуміти значення тем та образів для боротьби за національну самобутність. Презентації на основі

літературних джерел, наприклад «Як літературна спадщина родини Крушельницьких відображає дух часу і національне відродження», дозволяють аналізувати ключові мотиви, символи та теми, а також оцінювати, як твори сприймалися радянською владою і служили інструментом культурного спротиву.

Використання художньої літератури на уроках історії сприяє розвитку критичного мислення та формуванню власного ставлення учнів до ключових подій, явищ і особистостей. Аналіз творів, що виникли під час репресій, допомагає учням зрозуміти, як культура виступала засобом опору, формувала національні ідеї та сприяла збереженню культурної спадщини, водночас розвиваючи навички самостійного аналізу, співпереживання та глибшого розуміння історичного контексту [55, с. 84].

Сучасні технології дають чудову можливість для учнів взаємодіяти з історичними джерелами через різноманітні інтерактивні платформи. Вчителі можуть використовувати спеціалізовані сайти для дослідження архівних документів або створення цифрових карт, які показують, як репресії поширювалися на території України, або за допомогою яких інструментів можна відновити картину того часу. Завдяки інтернету учні можуть отримати доступ до великої кількості матеріалів, таких як оцифровані архіви, аудіо- та відеофайли з усними свідченнями, що дають змогу глибше зрозуміти історичні події.

Створення інтерактивних карт, на яких учні можуть відслідковувати маршрути депортацій, місця проведення судових процесів або території діяльності родини Крушельницьких, є ефективним навчальним інструментом, що сприяє розвитку просторової та аксіологічної компетентності. Використання цифрових карт або архівних матеріалів для реконструкції конкретних історичних подій допомагає учням краще оцінити масштаби процесів і їхній вплив на суспільство. Візуалізація історичних фактів через карти дозволяє наочно побачити зміни територій, кордонів, імперій і держав у різні періоди, а також зрозуміти геополітичну ситуацію, міграційні процеси та територіальні суперечки [39, с. 127].

Такий підхід робить історію більш зрозумілою та наочною, одночасно формуючи у учнів уміння аналізувати просторові взаємозв'язки і ціннісні аспекти історичних подій.

Використання історичних джерел у навчальному процесі сприяє не лише поглибленому розумінню історії, але й розвитку важливих навичок, таких як критичне мислення, робота з джерелами та дослідження історичних фактів. Дослідження родини Крушельницьких та радянських репресій через роботу з архівами, усними свідченнями, літературними творами та сучасними технологіями дозволяє учням не лише отримати нові знання, але й розвинути здатність самостійно досліджувати історію, приймати відповідальні рішення і долати стереотипи, що існували в офіційних наративах про минуле.

ВИСНОВКИ

Отже, у цій магістерській роботі було здійснено комплексне дослідження родини Крушельницьких, зокрема їхньої культурної діяльності та долі в умовах радянських репресій, а також аналіз причин, механізмів та наслідків цих репресій для української інтелігенції. Дослідження показало, що родина Крушельницьких, незважаючи на активну участь у культурному житті України та їхній значний внесок у розвиток національної ідентичності, стала жертвою радянського тоталітарного режиму, що не тільки знищував інтелектуальних і культурних лідерів, а й прагнув стерти будь-які прояви національної самобутності.

Вивчення біографій членів родини Крушельницьких, таких як Соломія Крушельницька, Антін Крушельницький, Осип Крушельницький та інші, дозволяє розкрити складний і багатогранний вплив їхньої діяльності на українське культурне середовище, а також на боротьбу за збереження національної ідентичності в умовах радянських репресій. Літературна, музична та наукова спадщина цих діячів не лише свідчить про високий рівень розвитку української культури того часу, а й є важливим елементом культурного спротиву, спрямованого на збереження та пропаганду українських національних цінностей.

Особливе значення в роботі приділено аналізу механізмів радянських репресій, що здійснювалися через систему арештів, допитів і судових процесів, під час яких часто використовувалися сфабриковані обвинувачення та незаконні методи ведення розслідувань. Репресії, спрямовані на знищення національної інтелігенції, не лише перервали життя багатьох діячів, а й призвели до культурного застою, оскільки під тиском тоталітарного режиму багато українських митців, науковців і письменників були змушені відмовитися від своєї діяльності або ж працювати в умовах суворої цензури.

Аналіз причин і механізмів репресій дозволяє зробити висновок, що радянська влада використовувала репресії як інструмент для зміцнення власної

ідеологічної монополії, знищуючи будь-які прояви культурної та політичної незалежності. У цьому контексті родина Крушельницьких була не лише жертвою політичного терору, а й символом боротьби за збереження національних цінностей і культури в умовах систематичних репресій. Дослідження цих подій і їхніх наслідків є важливим для розуміння того, як тоталітарні режими використовують культурні ідеї та інтелектуальний потенціал суспільства для зміцнення власної влади, одночасно руйнуючи будь-які елементи опору.

Одним із важливих аспектів роботи є також відновлення пам'яті про родину Крушельницьких після десятиліть цензури та замовчування. Відновлення пам'яті стало можливим лише після розпаду СРСР, коли з'явилася можливість вивчити не тільки факти, а й емоційний контекст репресій через усні свідчення, архівні матеріали та літературну спадщину. Важливість відновлення пам'яті полягає в тому, що це сприяє формуванню національної свідомості, допомагає новим поколінням українців усвідомити глибину національних втрат, а також дає можливість краще розуміти, як боротьба за збереження культурної ідентичності може стати основою національного відродження.

Дослідження також акцентує увагу на важливості використання історичних джерел у навчальному процесі. Вивчення архівних матеріалів, усних свідчень, літературних творів та культурних спадщин родини Крушельницьких може стати основою для глибоких наукових проєктів і шкільних досліджень, допомагаючи учням не лише отримати знання, але й розвивати навички роботи з джерелами, критичне мислення та аналіз історичних фактів. Уроки історії, інтегровані з літературними та культурними аспектами, можуть сприяти глибшому розумінню студентами значення національної пам'яті та ролі культури в формуванні національної ідентичності.

Важливим аспектом роботи є також розгляд впливу репресій на родину Крушельницьких з психологічної та соціальної точки зору. Репресії не лише знищили життя багатьох членів родини, але й мали довготривалі наслідки для їхніх

нащадків, які стикаються з соціальним стигматизацією та відчуттям безпорадності в умовах сталінського режиму. Це підкреслює, як жорстокі політичні репресії не лише руйнують життя окремих людей, але й можуть мати руйнівний ефект на ціле покоління, на покоління, яке переживає не лише втрати, але й стигматизацію, яка триває протягом багатьох років.

Зроблені висновки підкреслюють важливість збереження національної ідентичності через культуру, боротьбу за культурну самобутність та розуміння того, як репресії впливали не тільки на окремих діячів, але й на всю українську культуру і національну свідомість. Використання історичних джерел, архівів, усних свідчень та літературної спадщини є важливим для збереження історії і для подолання наслідків тоталітарного режиму, який намагався стерти національні та культурні особливості українського народу.

Виявлено, що використання цього історичного матеріалу у навчальному процесі дозволяє учням не лише засвоювати фактичні дані, а й усвідомлювати моральні та ціннісні аспекти історичних подій. Приклад родини дає змогу оцінювати дії історичних осіб, розмірковувати над моральними дилемами, формувати критичне мислення, емпатію та соціальну відповідальність. Такий підхід створює умови для розвитку ціннісно орієнтованої особистості, здатної застосовувати знання та моральні принципи в сучасному житті.

У дослідженні також підкреслено значення використання історичних джерел у навчальному процесі. Робота з архівами, усними свідченнями, літературними творами та культурною спадщиною родини Крушельницьких сприяє не лише розвитку знань, а й формуванню навичок критичного аналізу, рефлексії та морального судження. Інтеграція цих матеріалів у шкільні уроки та позашкільну освіту забезпечує глибше розуміння значення національної пам'яті, культури та моральних цінностей для формування громадянської свідомості.

Розгляд впливу репресій на родину Крушельницьких з психологічної та соціальної точки зору показав, що наслідки політичного терору були не лише

особистими, а й міжпоколінними. Репресії зруйнували життя окремих членів родини та мали тривалий ефект на їхніх нащадків, формуючи відчуття безпорадності та стигматизації. Усвідомлення цього дозволяє учням оцінювати історичні події не лише фактично, а й через призму людських переживань та цінностей.

Таким чином, дослідження родини Крушельницьких демонструє важливість збереження національної ідентичності через культуру, боротьбу за моральні та ціннісні принципи, а також інтеграції цих знань у навчальний процес. Формування аксіологічної компетентності на прикладі родини Крушельницьких сприяє розвитку у школярів здатності аналізувати історію, оцінювати моральні та соціальні аспекти подій, формувати критичне мислення та громадянську відповідальність, що є необхідними умовами для виховання ціннісно орієнтованої особистості та збереження історичної пам'яті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Архівні матеріали

1. ЦДАВО України. Ф. 2201. Міністерство освіти Української Держави, м. Київ. Оп. 2. Спр. 249. Відомості по повідомленнях у журналі «Вільна українська школа» про книги, що вийшли чи виходитимуть з друку в різних видавництвах. Арк. 3–61.
2. ЦДІАЛ України. Ф. 361. Редакція журналу «Нові шляхи», м. Львів, 1929–1932 рр. Оп. 1. Спр. 11.
3. ГДА СБУ. Ф. 6. Кримінальні справи на реабілітованих осіб. Спр. 44987-ФП. Дело по обвинению Крушельницького А. В. и др. 224 арк.

II. Спогади, публіцистика, книги

4. Крушельницька Л. Рубали ліс... (Спогади галичанки). Львів – Нью-Йорк : Видавництво М.П. Коць, 2001. 262 с.
5. Крушельницький А. Два питання: Слово до розгубленої молоді. Львів : Нові шляхи, 1931. 40 с.
6. Романенчук Б. Літературна Коломия. *Коломия й Коломийщина. Збірник споминів і статей про недавнє минуле*. Філадельфія: Видання Комітету Коломийян, 1988. С. 197–226.
7. Аудіокнига "Рубали ліс... Спогади галичанки - Лариса Крушельницька" [Електронний ресурс]. URL: <https://ukrainianaudiobooks.com/2954-krushelnicka-larisa-rubali-lys-spogadi-galichanki.html>

III. Монографії та статті

8. Зуляк І., Зуляк М. Антін Крушельницький: життя і діяльність (1878–1937 рр.) : монографія. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. 302 с.
9. Зуляк І., Зуляк М. Педагогічна праця Антона Крушельницького (1901–1927 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. Історія*. 2017. Вип. 2, ч. 1. С. 134–144. URL: <https://journals.tnpu.ternopil.ua/index.php/history/article/view/672/592>.

10. Канчалаба О. В. Антін Крушельницький – письменник, публіцист, педагог : матеріали до бібліографії та епістолярної спадщини. Львів, 2002. 296 с.
11. Кушнеж Р. Невідомі факти з історії репресованих сімей Крушельницьких, Сказинських та Бачинських. *Український історичний журнал*. 2015. № 1. С. 57–68. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kushnezh_Robert/Nevidomi_fakty_z_istorii_represovanykh_simei_Krushelnytskykh_Skazytskykh_ta_Bachynskykh.pdf
12. Марчук Л. Духовний подвиг родини Крушельницьких. *Віче : Теоретичний і громадсько-політичний журнал*. 2015/2. № 21. С. 6–7. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/4964/>.
13. Політичні репресії в Українській РСР 1937–1938 рр.: дослідницькі рефлексії та інтерпретації. До 75-річчя «Великого терору» в СРСР: Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, м. Київ, 15 березня 2012 р. / Упоряд.: О. Г. Бажан, Р. Ю. Подкур. Київ: Інститут історії України НАН України, 2013. 456 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0008889>.
14. Пиріг Р. Політичні репресії в Українській РСР 1937–1938 рр.: Документи ГПУ–НКВД. Київ : Видавництво Інституту історії України НАНУ, 2013. 455 с. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Zbirnyk_statei/Politychni_represii_v_Ukrainskii_RSR_1937_1938_rr_doslidnytski_refleksii_ta_interpretatsii/
15. Попп Р. Інтелігенція Львова у 1944–1953 роках (історіографія проблеми). *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія Історія*. 2008. № 22. С. 127–136. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-2595.22.172138>.
16. Радько Г. Антін Крушельницький у лещатах білопольської дефензиви та радянського НКВС. *Рідний край*. 2016. № 2 (35). С. 197–205.
17. Рафальська Т. Л. „Великий” терор 1937–1938 років: від ідеології до реалізації. *Наукові записки. Історичні науки*. Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.

Винниченка. 2008. № 11. С. 106–110. URL: https://eprints.zu.edu.ua/6874/1/Rafalska_vel_terror.PDF.

18. Рева І. По той бік себе: соціально-психологічні та культурні наслідки Голодомору і сталінських репресій: Науково-популярне видання. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ: К.І.С., 2019. 272 с.

19. Терешко І.Г. Традиції національного виховання в елітарній галицькій родині Крушельницьких (кінець XIX – початок XX ст.). *ІННОВАЦІЙНА ПЕДАГОГІКА. Науковий журнал*. 2021. Вип. 37. С. 48–52. URL: <http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2021/37/10.pdf>.

20. Черемшинська Р. Письменник, публіцист, педагог. До 140-річчя від дня народження Антіна Володиславовича Крушельницького (1878–1937). *Слово Просвіти*. 2018. Ч. 32. 9–15 серпня. С. 7. URL: <http://slovoprosvity.org/wp-content/uploads/2019/01/32-980-9%E2%80%949415-%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%BF%D0%BD%D1%8F-2018.pdf>.

IV. Дисертації та автореферати

21. Задорожна Л. Методика використання історичних документів на уроках історії України в загальноосвітній школі : автореф. дис. канд. пед. наук, Інститут педагогіки НАПН України. Київ, 2005. 19 с.

22. Ковбасюк Т. Методичні засади використання писемних історичних джерел у навчанні історії України учнів основної школи : дис. канд. пед. наук, Інститут педагогіки НАПН України. Київ, 2010. 20 с.

23. Чаграк Н.І. Педагогічні погляди і просвітницька діяльність Антіна Крушельницького : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2004. 210 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Chahrak_Nataliia/Pedahohichni_pohliady_i_prosvitnytska_diialnist_Antona_Krushelnytskoho.pdf

24. Шетеля Н.І. Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутнього фахівця в галузі культури і мистецтв в умовах аксіорозвивального

середовища закладів вищої освіти : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2022. 463 с.

V. Електронні ресурси, довідники

25. Антін Крушельницький. Незручний просвітитель [Електронний ресурс]. *Сандармох* : спецпроект «Локальної історії». URL: <https://sandarmoh.localhistory.org.ua/krushelnytskiy> (дата звернення: 11.12.2025).

26. Дмитрієнко М.Ф. ДЖЕРЕЛА ІСТОРИЧНІ [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України*: Т. 2: Г-Д / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во "Наукова думка", 2004. 688 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Dzherela_istorychni (останній перегляд: 13.12.2025)

27. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Антін Крушельницький – біографія. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4415>

28. Родина Крушельницьких: розстріляні ілюзії галицьких українців [Електронний ресурс]. *Контент Медіа*. 2025. 12 листоп. URL: <https://www.kontentmedia.com.ua/2025/11/12/родина-крушельницьких-розстріляні-і/> (дата звернення: 11.12.2025). Назва з екрана.

29. Терещук Г. «Мій дід був одержимий роботою для України» – Лариса Крушельницька. *Радіо Свобода*. 2012. 5 берез. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/24505399.html> (дата звернення: 12.12.2025).

30. Томазов В.В. Крушельницькі [Електронний ресурс]. *Енциклопедія історії України* : Т. 5: Кон - Кю / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во "Наукова думка", 2008. 568 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Krushelnitski_rid (останній перегляд: 20.11.2025)

31. Шпак В. Родина Крушельницьких (1). Sanctorum Patrum («святі батьки»). *Укрінформ*. 2023. 22 лип. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3738040-rodina-kruselnickih-1-sanctorum-patrum-cvati-batki.html> (дата звернення: 12.12.2025).

VI. Нормативно-правові документи та методичні посібники

32. Братко М.В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2014. № 22. С. 15–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Potip_2014_22_4
33. Вакарь Л. Б. Доповідь на тему «Формування аксіологічної компетентності шляхом впровадження ІКТ на уроках історії» [Електронний ресурс]. URL: <https://vseosvita.ua/library/dopovid-formuvanna-aksiologichnoi-kompetentnosti-slahom-vprovadzenna-ikt-na-urokah-istorii-417227.html>
34. Власов В. Методика формування вмінь роботи з писемними джерелами. *Практичний довідник учителя історії. – Бібліотека журналу «Історія і суспільствознавство в школах України: теорія і методика навчання»*. 2015. № 2. С. 21–23.
35. Галлагер К. Викладання історії в контексті сприяння демократичним цінностям і терпимості (Викладання і вивчення історії в школі): Посібник для вчителів. Київ: «Право», 1998. 48 с. URL: <https://library.khpg.org/1179660969>
36. Гордієнко С. М. Формування аксіологічної компетентності учнів у процесі вивчення історії у старшій школі. Урок.ОСВІТА.UA. 2014. 22 січ. URL: https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/38929/ (дата звернення: 17.12.2025).
37. Гречушкіна Г. Статус міжпредметних зв'язків у системі сучасної освіти. *Зарубіжна література (Шкільний світ)*. 2009. № 21/24. С. 16–17.
38. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. *Історія в школах України*. 2004. № 2. С. 3–4.
39. Звонарьова Л.В. Використання історичних фактів за допомогою візуалізації. *Українські студії в європейському контексті*. 2024. № 9. С. 124–132. URL: http://obrii.org.ua/usec/storage/article/Zvonarova_2024_124.pdf
40. Капіца В.Ф. Філософія науки та ноосферно-наукові інновації в мисленні і пізнанні. Кривий Ріг : Видавничий центр ДВНЗ «КНУ», 2016. 623 с. URL: <http://ds.knu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3518/1/%d0%9a%d0%b0%d0%bf%d1>

[%96%d1%86%d0%b0%20%d0%92.%20%d0%a4.%20%d0%a4%d1%96%d0%bb%d0%be%d1%81%d0%be%d1%84%d1%96%d1%8f%20%d0%bd%d0%b0%d1%83%d0%ba%d0%b8%20%d1%82%d0%b0%20%d0%bd%d0%be%d0%be%d1%81%d1%84%d0%b5%d1%80%d0%bd%d0%be.pdf](#)

41. Кріїнс Х., Ван дер Лью Роод Й. Європейські обрії історичної освіти. *Доба*. 2004. №2. С. 7–10.

42. Курилів В. І. Методика викладання історії: Навч. посібник. Харків; Торонто: ТОВ Вид-во «Ранок», 2008. 256 с. URL: <https://education.holodomor.ca/wp-content/uploads/2020/06/Metodika-vikladannay-istorii.pdf>.

43. Малієнко Ю. Б. Формування історичної компетентності засобами підручника з історії середніх віків. *Проблеми сучасного підручника*. 2016. Вип. 16. С. 203–212. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psp_2016_16_20.

44. Мороз І. В. Особливості використання усних історичних джерел на уроках історії. *Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2022 рік*. Київ : Ін-т педагогіки НАПН України : Педагогічна думка, 2022. С. 120–121. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733858/> (дата звернення: 12.12.2025).

45. Мороз П. В. Дослідницька діяльність учнів в процесі навчання історії України: методичний посібник. Київ: Педагогічна думка, 2012. 128 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1405/1/12-63.pdf>

46. Мороз П. В. Концептуальні підходи до конструювання практикуму "Історія України в джерелах". *Проблеми сучасного підручника*. 2018. Вип. 21. С. 261–270. DOI: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2018-21-261-270>

47. Пелех Ю., Матвійчук А., Білоус Т. Ціннісний інтелект людини в осмисленні і вирішенні сучасних соціальних проблем. *Нова педагогічна думка*. 2021. Т. 106. № 2. С. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2021-106-2-77-83>

48. Підлісний М. М. Проблеми аксіології та шляхи їх вирішення: монографія. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2020. 164 с. URL: https://www.er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/4207/1/%D0%9F%D1%96%D0%B4%D0%BB%D1%96%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D0%9C.%D0%9C.%20%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D0%BC%D0%B8%20%D0%B0%D0%BA%D1%81%D1%96%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97%2017.11.2019_%D0%BC%D0%B0%D0%BA%D0%B5%D1%82%20%20%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B0%D1%82%D1%8C.pdf

49. Позашкільна освіта. *Міністерство освіти і науки України*. URL: <https://mon.gov.ua/tag/pozashkilna-osvita> (дата звернення: 12.12.2025).

50. Пометун О. І. Компетентісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник / О. І. Пометун, Н. М. Гупан, В. С. Власов. Київ : ТОВ «КОНВІ ПРИНТ», 2018. 208 с. URL: https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/bitstream/123456789/4515/1/2018-komp_2018.pdf

51. Пометун О. І., Фрейман Г. О. *Методика навчання історії в школі*. Київ: Генеза, 2006. 328 с.

52. Сирота М. В. Теоретичні аспекти методичної проблеми педагога «Формування національно-історичної свідомості та виховання патріотизму під час освітнього процесу з історії». *Шкільне життя*. 2020. URL: <https://www.schoollife.org.ua/281-2020/> (дата звернення: 12.12.2025).

53. Ткаченко Т., Соловйова Т., Ткаченко О. Мультимедійні презентації та їх використання при вивченні шкільних курсів історії. *Society. Document. Communication*. 2022. Том 7. №1). С. 139–157. URL: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2022-14-139-157>

54. Ухналь О. Використання тестових технологій на уроках історії. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 40. Т. 3. С. 230–234. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/40-3-37>

55. Шутов Д. Застосування художніх творів на уроках історії як засіб формування компетенції вчителя історії. *Імідж сучасного педагога*. 2019. №3 (186). С. 81–85. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3\(186\)-81-85](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2019-3(186)-81-85).

ДОДАТКИ

Додаток А

План-конспект позакласного заняття з історії України

Урок 1

Дата 19.12.2025

10 клас

Тема: Родина Крушельницьких: доля, культурна діяльність та радянські репресії

Мета:

навчальна:

- проаналізувати процес становлення та розвитку культурної діяльності родини Крушельницьких (видавництво, театр, література) на початку ХХ ст.; / *інформаційна*
- з'ясувати причини та хронологію переїзду родини до УСРР (Харків) та подальші події; / *інформаційна, хронологічна*
- розглянути механізми (сфабриковані справи НКВС) та наслідки радянських репресій для родини та інтелігенції, зокрема, розстріл у Сандармоху; / *інформаційно-логічна*
- сформувати уявлення про історичне значення родини як символу "Розстріляного Відродження". / *інформаційно-аксіологічна*

розвивальна:

- закріпити знання учнів, набуті під час вивчення навчального матеріалу (на основі інтерактивних вправ "Снігова куля", "Ехо фактів"); / *логічна*
- розвивати навички роботи з історичними джерелами (аналіз цитат, даних про арешти); / *інформаційна*
- продовжити розвивати вміння роботи з історичною картою (визначення шляху родини: Галичина → Харків → Сандармох); / *просторова*
- розвивати вміння аналізувати історичні факти та робити висновки щодо протистояння культурної еліти тоталітаризму; / *хронологічна, логічна*
- формувати вміння характеризувати історичні постаті (Антін Крушельницький та його сини); / *аксіологічна*
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань (вправи "Мікрофон", "Займи позицію"); / *мовленнєва*

виховна:

- виховувати патріотичні почуття та почуття гордості за співвітчизників, які боролися за незалежність культурного простору; / *аксіологічна*
- формувати критичне мислення (на основі аналізу причин репресій та їхніх наслідків); / *логічна*

- формувати навички роботи з візуальними якорями (перо, друкарська машинка) та символами (Сандармох); / *інформаційно-аксіологічна*
- виховувати вміння працювати в колективі (групова робота, "Снігова куля"); / *хронологічно-логічна*
- викликати почуття відповідальності за збереження української національної пам'яті (на прикладі трагедії 3 листопада 1937 р.); / *громадянська, особиста*
- формувати національну свідомість, любов до рідного краю та повагу до культури (на основі діяльності Крушельницьких). / *громадянська, аксіологічна, особиста*

Тип уроку: комбінований

Обладнання: презентація, відеоролик про родину Крушельницьких, копії архівних документів, ілюстрації, карта культурних діячів України 1930-х рр.

Основні дати:

- 1932 р. – переїзд родини Крушельницьких із Галичини до Радянської України (Харкова).
- 1934 р. (листопад/грудень) – початок арештів членів родини (Іван, Тарас, Антон).
- 3 листопада 1937 р. – розстріл п'ятьох чоловіків родини (Антіна та його синів) в урочищі Сандармох (Карелія).
- 1990-ті рр. – відновлення пам'яті та реабілітація членів родини.

Основні терміни: репресії, Розстріляне Відродження, Сандармох, НКВС, ГУЛАГ, Сфабрикована справа, Українізація

Основні історичні постаті:

- **Антін Крушельницький** (голова родини, письменник, міністр УНР)
- **Іван, Тарас, Богдан, Остап Крушельницькі** (сини Антіна, діячі культури, розстріляні у Сандармоху)
- **Лесь Курбас** (театральний діяч, колега Тараса Крушельницького, розстріляний у Сандармоху)
- **Соломія Крушельницька** (далека родичка, видатна співачка — для контексту)

План уроку:

1. Життєвий шлях та культурна діяльність родини Крушельницьких.
2. Радянські репресії: причини, механізми та наслідки для родини.
3. Ціннісне осмислення історії родини Крушельницьких у контексті сучасної освіти.

Хід уроку

Доз а часу	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного настрою, цікавої роботи, нових знань та відкриттів. 		
7 хв	II. Перевірка домашнього завдання		1.Міні-бесіда 1. Що означає слово «репресії»? 2. Хто найчастіше ставав жертвами репресій у 1930-х роках? 3. Чому радянська влада переслідувала діячів української культури? 2.Фронтальне опитування ➤ Завдання: Дайте визначення або поясніть суть наступних термінів та понять: "Червоний терор" "Сталінізм", "Розкуркулення", "Великий	<i>логічна</i> <i>інформаційна</i> <i>мовленнєва</i>

			терор" (1937–1938 рр.), "Ворог народу", "ГУЛАГ", Трійки" НКВС 3.Вправа "Встановіть відповідність" ➤ Завдання:Співвіднесіть події/явища з їхніми хронологічними рамками або наслідками. <table><tr><th>Подія</th><th>Дата</th></tr><tr><td>1. Початок політики "нової економічної політики" (НЕП)</td><td>А. 1921-1928 рр.</td></tr><tr><td>2. Голодомор в Україні</td><td>Б. 1937-1938 рр.</td></tr><tr><td>3. Пік масових репресій (Великий терор)</td><td>В. 1932-1933 рр.</td></tr><tr><td>4. Створення СРСР</td><td>Г. 1922 р.</td></tr></table>	Подія	Дата	1. Початок політики "нової економічної політики" (НЕП)	А. 1921-1928 рр.	2. Голодомор в Україні	Б. 1937-1938 рр.	3. Пік масових репресій (Великий терор)	В. 1932-1933 рр.	4. Створення СРСР	Г. 1922 р.	інформаційна хронологічна логічна
Подія	Дата													
1. Початок політики "нової економічної політики" (НЕП)	А. 1921-1928 рр.													
2. Голодомор в Україні	Б. 1937-1938 рр.													
3. Пік масових репресій (Великий терор)	В. 1932-1933 рр.													
4. Створення СРСР	Г. 1922 р.													
3 хв	III. Мотиваційний етап	На сьогоднішньому уроці ми вивчаємо долю родини Крушельницьких – символу жертв «Розстріляного Відродження».												

		Метод «Асоціації» 	– Що символізує друкарська машинка в умовах тотального державного терору? Відомо, що родина, очолювана відомим письменником Антоном Крушельницьким, переїхала з Галичини до радянського Харкова, маючи намір розбудовувати українську культуру. Проте їхні речі так і не встигли розпакувати, оскільки вже за кілька місяців почалися масові арешти синів, а потім і самого Антіна. Як ви думаєте, про що свідчить така швидка зміна долі української інтелігенції?	<i>інформаційна</i> <i>аксіологічна</i> <i>логічна</i>
2 хв	IV. Актуалізаційний етап		1. Яку історичну епоху (хронологічні рамки та назва) ми вивчаємо, говорячи про масові репресії в Україні? 2. Які характерні риси цієї епохи стосуються української культури та інтелігенції?	<i>хронологічна</i> <i>логічна</i> <i>інформаційна</i>
20 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	1. На початку 1930-х років, коли у Галичині (що перебувала тоді під владою Польщі) наростали політичні та національні утиски, у Радянській Україні, здавалося, панував період українізації та національного відродження. Саме у цей час	Мозковий штурм: "Сфери діяльності" Завдання: Сім'я Крушельницьких була активною у Галичині та деякий час у Відні. Назвіть, у яких саме сферах вони залишили	<i>логічна</i>

	письменник і колишній міністр УНР Антін Крушельницький ухвалює доленосне рішення: переїхати до Харкова – тодішньої столиці УСРР – разом із синами, щоб працювати в епіцентрі української культури. Це рішення було продиктоване історичним оптимізмом, вірою в можливість побудови великої української справи. Вони були частиною того потоку інтелігенції, який намагався зшити Україну культурно, але, як ми побачимо, потрапив у пастку тоталітаризму.	свій помітний слід, керуючись принципом, що ця родина була багатогранною.	інформаційна
	2. Переїзд Крушельницьких до Харкова у 1932 році збігся з фінальною фазою ліквідації будь-яких проявів національної самостійності в УСРР. Політика українізації, яка спочатку давала надію, була швидко згорнута. Кремль розпочав масовані "чистки" серед інтелігенції, політичної та культурної еліти. Фактично, Москва не могла дозволити існування справді національно орієнтованої, вільної української культури. Головним інструментом цього знищення стала сфабрикована справа так званого "Об'єднання українських націоналістів". Ця справа дала змогу НКВС заарештувати та звинуватити в "контрреволюційній діяльності" тисячі осіб. Родина Крушельницьких, як впливова та незалежна, стала однією з перших мішеней. Арешти почалися вже у 1934 році. Це був початок	Вправа "Мікрофон" З історичної точки зору, як ви оцінюєте ризик та надії, які були пов'язані з цим переїздом? Що могло привабити інтелігента із Заходу до сталінської столиці? Вправа "Снігова куля": Від підозри до вироку Завдання: Об'єднайтеся в пари, а потім у четвірки для обговорення. 1 Індивідуально : Пригадайте, яке звинувачення було найпоширенішим під час репресій? 2.У парах : Обговоріть, як, на вашу думку, НКВС міг "доводити" ці звинувачення, якщо доказів не було? 3.У четвірках : Назвіть кінцеві наслідки такого "судового" процесу для людини (зокрема, для Крушельницьких)? Розширена Вправа "Реставратор": Відновлення трагічної долі	мовленнєва аксіологічна логічна мовленнєва інформаційна комунікативна

	Великого терору, який досягне свого піку у 1937–1938 роках.												
	Як бачимо, процес "суду" над цією родиною тривав недовго. Фактично, їхня доля була вирішена НКВС ще до арешту. Всі п'ятеро чоловіків родини Крушельницьких були розстріляні в один день – 3 листопада 1937 року – у Сандармоху, у сумнозвісний "День великого терору". Їхня колективна загибель стала найяскравішим і найтрагічнішим свідченням того, що режим цілеспрямовано знищував носіїв національної ідеї, незважаючи на їхні таланти та заслуги перед культурою.		<table><tr><th>Подія</th><th>Дата</th></tr><tr><td>1. Арешт синів Івана та Тараса (за сфабрикованою справою "Об'єднання українських націоналістів")</td><td>А. Грудень 1934 року</td></tr><tr><td>2. Арешт голови родини, Антіна Крушельницького</td><td>Б. Листопад 1934 року</td></tr><tr><td>3. Арешт синів Богдана та Остапа</td><td>В. Січень 1935 року</td></tr></table>	Подія	Дата	1. Арешт синів Івана та Тараса (за сфабрикованою справою "Об'єднання українських націоналістів")	А. Грудень 1934 року	2. Арешт голови родини, Антіна Крушельницького	Б. Листопад 1934 року	3. Арешт синів Богдана та Остапа	В. Січень 1935 року	<i>хронологічна</i> <i>логічна</i> <i>просторова</i> <i>інформаційна</i> <i>аксіологічна</i> <i>логічна</i> <i>інформаційна</i>	
Подія	Дата												
1. Арешт синів Івана та Тараса (за сфабрикованою справою "Об'єднання українських націоналістів")	А. Грудень 1934 року												
2. Арешт голови родини, Антіна Крушельницького	Б. Листопад 1934 року												
3. Арешт синів Богдана та Остапа	В. Січень 1935 року												
		Вправа "Займи позицію": "Уроки Сандармоху"											

		3. Ми вивчили долю родини, яка заплатила найвищу ціну за свій патріотизм і талант. Історія Крушельницьких — це не просто сторінка минулого. Це моральний урок для сьогодення, особливо в контексті сучасної боротьби України. Наша пам'ять про них має стати не джерелом смутку, а джерелом сили та національної стійкості. Сьогодні ми повинні осмислити, які саме цінності інтелігенції 1920-х років ми маємо успадкувати. Історія родини Крушельницьких вчить нас, що культурна діяльність і національна свідомість ніколи не були аполітичними. Вони були прямою загрозою для будь-якого окупаційного режиму, який прагне знищити націю. Наш обов'язок — перетворити їхню трагедію на міцний фундамент нашої сучасної національної стійкості.	Завдання: Розділіть дошку на дві частини: "Цінності, що творили"(Які якості Крушельницьких робили їх "небезпечними" для тоталітарного режиму?) та "Цінності, що рятують" (Які уроки цієї трагедії є найважливішими для нашого суспільства сьогодні?). Обговоріть і запишіть ключові уроки, які ми можемо винести з трагедії Крушельницьких. Вправа "Синтез": Завершальне формулювання Завдання: Сформулюйте одне речення, яке могло б стати головним гаслом або заповітом родини Крушельницьких для сучасного українця. Скористайтесь ключовими словами з попередньої вправи.	<i>аксіологічна</i> <i>мовленнєва</i>
5 хв	VI. Систематизація знань		Вправа "Термінологічний диктант (Знайди зайве)" Завдання: Серед поданих слів знайдіть те, яке НЕ стосується трагедії родини	<i>інформаційна</i>

			Крушельницьких або радянських репресій 1930-х років. 1. Сандармох 2. Розстріляне Відродження 3. ГУЛАГ 4. Українізація 5. Коліївщина (<i>Зайве слово</i>) 6. 3 листопада 1937 року 7. Харків Вправа "Ехо Фактів" Завдання: Я називаю початок речення, а ви швидко його закінчуєте, використовуючи лише один-два терміни (як "ехо" факту). 1. Батько родини, відомий письменник та міністр УНР, — це ... 2. П'ятеро чоловіків родини були розстріляні в урочищі 3. Дата, яка стала символом Великого терору та розстрілу, — це ... 4. Перед переїздом до СРСР сім'я Крушельницьких активно видавала журнали, зокрема ... 5. Загальна назва знищеної інтелігенції — ...	<i>логічна</i> <i>хронологічна</i> <i>інформаційна</i> <i>логічна</i> <i>мовленнєва</i>
--	--	--	---	--

3 хв	VII. Висновки	Історія родини Крушельницьких — це символ Розстріляного Відродження. Їхній патріотизм і спроба розбудувати українську культуру в Харкові призвели до масового знищення: п'ятьох чоловіків родини розстріляли в Сандармоху 3 листопада 1937 року. Ключовий урок: Свобода думки та національна свідомість завжди були головною загрозою для тоталітарного режиму. Пам'ять про них — це наш обов'язок і фундамент стійкості.		<i>інформаційна</i> <i>аксіологічна</i> <i>громадянська</i>
1 хв	VIII. Домашнє завдання		Творче завдання (На вибір) Варіант А: Історичне есе • Напишіть коротке есе (10–12 речень) на тему: "Трагедія Крушельницьких: Чому інтелігенція стала мішенню режиму?" Варіант Б: "Заповіт" • Складіть уявний короткий заповіт (до 5 речень) від імені одного з Крушельницьких, спрямований до сучасного покоління. Головна ідея: цінність української ідеї понад усе.	<i>інформаційна</i> <i>хронологічна</i> <i>аксіологічна</i> <i>логічна</i>

